

meer kans op balans

De kracht van de wederkerigheid

Friese beleidsbrief Europa en Duitsland in het bijzonder, 2024-2030

Definitief concept 0.1

Mee ingestemd door Gedeputeerde Staten van Fryslân op 10 september 2024 en ter vaststelling aangeboden aan Provinciale Staten van Fryslân.

Voorwoord: De kracht van wederkerigheid, de nieuwe Friese maat

Aan het einde van de 19de eeuw gold de zeesluis van Stavoren met 31.50 meter als de Friese maat. Een schip van die lengte werd een maatkast genoemd. Alleen schepen tot die lengte met een maximale diepgang van 2,20 meter werden de norm, om de Friese

binnenwateren richting Groningen te bevaren. De provincie hoefde daardoor maar een beperkt aantal vaarroutes bevaarbaar houden. Via de sluis van Lemmer konden wel grotere schepen geschut worden, al mochten deze de Friese binnenwateren niet op. Rond 1930 werd

duidelijk dat Fryslân met de tijd mee moest gaan voor de moderne ontwikkelingen en schaalvergroting in de binnenvaart en in de regio. Zo werd uiteindelijk besloten om de Prinses Margrietsluis bij Lemmer en het Prinses Margrietkanaal naar Groningen aan te leggen. "De Nieuwe Friese Maat".^{1 2 3}

Fryslân vaart letterlijk al eeuwen wel in de verbinding met de wereld om ons heen. Zoom maar uit: wij verhouden ons als regio en als overheid tot andere regio's en overheden binnen Nederland en Europa. De tijden van de begrenzende Friese maat een eeuw geleden zijn overgegaan in het openen van de sluisdeuren. Hoe symbolisch voor de blijvende verbinding en samenwerking met de wereld om ons heen. Deze samenwerking zie ik als de voorwaarde voor de nodige innovatie om duurzaam in een vitale regio te kunnen blijven leren, ondernemen en goed te leven.

De nieuwe Friese maat staat voor de Friese identiteit: open voor samenwerking in vriendschappelijke relaties vol respect, gelijkwaardigheid en vanuit de menselijke maat. Alleen zo kun je volgens de Friese merkpositie vanuit de kracht van wederkerigheid zelf - samen - doen! Zo behouden wij onze Fries manier van doen.⁴

De Friese identiteit zorgt ook voor de nodige inhoudelijke focus. Wij zeilen scherper aan de wind voor een dynamische balans tussen: Natuur en Water, Duurzame Innovaties en een Leefbare vitale omgeving. Als Waterland verhouden wij ons tot onze natuur en leefomgeving in samenwerking met elkaar en in een doorgaande leerlijn richting de meest circulaire Regio van Europa in 2030. Wij houden de tweede rijkstaal van Nederland levendig, zetten ons in korte lijnen met onze partners en andere gebieden. Over de grenzen heen zoeken wij elkaar op, werken wij samen en drijven wij handel. Wij zijn verguld met bestaande partnerschappen in interregionale samenwerkings- en overlegorganen, zoals het Samenwerkingsverband Noord-Nederland (SNN), Omgevingsberaad Waddengebied, Regionaal Overlegorgaan IJsselmeerkustgebied (ROIJ)- in IPO-verband. Er zijn nauwe relaties met het Rijk en met andere landen. Onze deur staat ook open voor nieuwe verbindingen.

Europa is ook via wet- en regelgeving in Fryslân een vast gegeven. Vanuit de Friese regio steken wij de hand uit naar gezamenlijke strategische aanpak in Europa met andere regio's: op de diverse schaalniveaus in een groot aantal netwerken en projecten en Europese fondsen.

Wat wij eraan bijdragen om met u nog meer kansen in onderlinge balans te brengen, in een voortvarende dynamische koers in Europa en Duitsland in het bijzonder, presenteren wij met deze beleidsbrief en uitvoeringsagenda.

Ik kijk ernaar uit om met u vanuit de geschetste dynamiek, de nodige focus en ieder vanuit zijn of haar rol samen hiermee aan de slag te gaan!

Friso Douwstra
Gedeputeerde Europa
Provinsje Fryslân

Inhoud

Hoofdstuk 2: overzicht van een dynamische balans	6
2.1: Inhoud als uitgangspunt	7
2.2 Focus als principe.....	8
2.3: Drie handelingsdimensies regio & Europa	19
2.4: Twee Rollen in innovatieve Ecosystemen	20
Hoofdstuk 3: Integrale samenhang	23
Europa- brede matrix:	23
Duitsland-specifieke matrix:.....	24
Hoofdstuk 4: Financiële balans	24
Bijlage 1: Nadere toelichtingen	
Bijlage 2: Eindnoten en Bronnenlijst	
Bijlage 3 Uitvoeringsagenda	
Bijlage 4 Reactienota	

Hoofdstuk 1: wat voorafging en hoe wij verdergaan

Aanleiding

In het provinciale bestuursakkoord 2023-2027 'Oparbeidzje foar Fryslân' is de ambitie voor een nieuw beleidsplan Europa en in het bijzonder voor Duitsland opgenomen. De regionale samenwerking gericht op Europa wordt hiermee voortgezet en er worden nieuwe accenten gelegd. Wij doen dat vanwege het grote belang van de samenwerking in diverse sectoren binnen Europa en met Duitsland in het bijzonder. Dat is in de huidige tijd haast een grote vanzelfsprekendheid geworden. Wij zullen de specifieke aandacht voor Duitsland op diverse plaatsten van dit document uitwerken. Tekstueel benoemen wij op overige plaatsten Europa als geheel (inclusief Duitsland). Voor wie nadere informatie over de betekenis van Europa en Duitsland in het bijzonder zoekt, verwijzen wij graag [naar Fout! Verwijzingsbron niet gevonden.](#)

Resultaten Voorgaande beleidsbrief

Werken op Europese schaal is niet nieuw. Fryslân is er al jaren mee bezig en dat geldt ook voor de samenwerking met Duitse partners in het bijzonder. De eerste Beleidsbrief 'Fryslân en Europa' 2019-2023 zette een belangrijke lijn in op de werkwijze door Fryslân als regio en niet als provinciale overheid. Wij stelden 130 mln. euro aan Europese subsidies tot streefbedrag tot en met 2027 waarmee het rendement van de Friese cofinanciering zichtbaar werd. Fryslân als regio zette daarbij in op haar specialisaties en innovatieve systemen waardoor Friese spelers op Europees niveau konden participeren, te weten: Agro en Food, Landbouw breed, Watertechnologie, Circulaire Economie, Natuurinclusieve Landbouw, Maritieme Sector, LF 2028, Mobiliteit, Digitalisering, Van Zorg naar Positieve Gezondheid.^{5 6} Verder stonden ook overige onderwerpen die voor Europa interessant zijn en bijdragen aan het bevorderen van de brede welvaart in Fryslân als onderdeel van de Blue Delta op de agenda zoals duurzame gastvrijheid, samenwerking tussen overheden, Burgeractiviteiten (uitwisselingen), sportevenementen etc.

1. Brengen in plaats van halen

Het principe dat in de Europese samenwerking de vraag naar wat Fryslân komt brengen en niet wat Fryslân komt halen is sinds de vorige beleidsbrief en niet meer weg te denken houding. Opereren vanuit het Fries eigene, de kracht en het onderscheidende vermogen en de meerwaarde voor samenwerkingspartners en andere regio's leidt vanzelf tot een sterke inhoudelijk positie van Fryslân.

2. Oprichting EuropaPact Fryslân en vergroten van het Friese Europabewustzijn

De Friese gemeenten, een deel van de kennisinstellingen, organisaties vanuit het bedrijfsleven en de provincie hebben zich in 2022 georganiseerd in het EuropaPact Fryslân (EPF). Dit zien we als een belangrijke eerste stap om de onze kennis te delen en om gemeenschappelijk voorwaardenscheppend te kunnen werken met initiatiefnemers voor Friese projectaanvragen van Europese subsidies, ook al zijn nog niet alle Friese betrokken partijen aangesloten bij het EPF. Het doel dat de Provincie Fryslân niet alleen, maar Fryslân als regio gezamenlijk staat voor het werken op Europese schaal, wordt nu volop gedragen en geleefd. Het Friese Europabewustzijn is zichtbaar vergroot.

3. Integrale Portefeuille Europa

Binnen de organisatie van provincie Fryslân wordt de Portefeuille Europa gezien als een onmisbare schakel voor de integrale advisering, kennisdeling, monitoring en de aansluiting bij de belangrijke Europese netwerken.

4. Succesvolle deelname aan Europese Fondsen

Hoewel een geldbedrag geen doel op zich is, zijn de hoogte van de subsidies voor Fryslân uit Europese fondsen is tussen medio 2019 en begin 2024 met een subsidiebedrag van ca. € 129 mln. meer dan succesvol gebleken. Met name voor de thema's Agro & Food (GLB), Circulaire Economie, Digitalisering & HTSM, Watertechnologie, Energie en Klimaat en Zorg.

5. Uitbreiding van de innovatieve ecosystemen

De Friese deelname aan innovatieve ecosystemen die op Europees niveau acteren, is tussen 2020 en 2024 uitgebreid met name binnen de thema's Circulaire Economie en Water(technologie). De deelname en Friese positie in Europese en in het bijzonder aan Duitse en Nedersaksische netwerken in het kader van Interreg A Deutschland-Nederland en de Grensoverschrijdende samenwerking Niedersachsen-Nederland (GROS) is toegenomen ten opzichte van de vorige bestuursperiode. Ook op het gebied van de Internationalisering van het MKB en de Lelylijn zijn nieuwe relaties en netwerken ontstaan.

Leerpunten en hoe wij verdergaan

Naast de successen hebben wij ook beleidsmatige leerpunten uit de vorige periode meegenomen die wij direct omzetten in nieuwe beleidsdoelen.

1. Meer integrale samenhang en sturing

Van planning tot rapportage: de functie van de integrale portefeuille Europa

De doelstellingen voor Europese samenwerking komen voort uit de diverse inhoudelijke ambities. De keuze voor de Europese of Duitse schaal moet dienstbaar zijn aan het beleid. De portefeuille Europa adviseert bij deze keuze aan de voorkant en begeleidt de uitvoering vervolgens in samenhang van planning over rapportage tot eventuele bijsturing. Wij geven hiermee ook invulling aan punt 5. van motie Europa, best belangrijk⁷. Dat betekent:

a. Europese doelstellingen en planning in beleidsbrieven

Ondanks de integrale portefeuille Europa werd in de vorige bestuursperiode nog veelal sectoraal gewerkt. Dit veranderen wij. De beleidsthema's zijn leidend en op basis daarvan nemen wij de Europese ambities op in de nieuwe thematische beleidsbrieven en beantwoorden daarmee punt 5 van motie 09.01 op 29 mei 2024. De portefeuillehouder Europa opereert daarbij in de volle breedte als proactief adviseur, makelaar, navigator en als thuishaven voor kennis, data en netwerken. In dit samenspel maken wij op basis van een afwegingskader een bewuste afweging welk doen en laten het meest gevraagd is, bijvoorbeeld aanspreken van fondsen, onderhouden van relaties en de handelingsruimte binnen wetten en richtlijnen.

b. De portefeuillehouder Europa monitort en rapporteert

via het college jaarlijks aan PS op basis van meetbare prestatie-indicatoren uit de inhoudelijke beleidsdoelstellingen in plaats van een doelbedrag voor Europese subsidie. Wij denken aan indicatoren zoals rolinvulling als projectleider, projectdeelnemer, cofinancier of adviseur, het doelmatig aanspreken van fondsen en de inzet van public affairs. Over de behaalde Europese subsidie wordt als bijkomend resultaat gerapporteerd in relatie tot het voorgenomen doel daarvan. Ook vergroot de portefeuillehouder het Europabewustzijn in Fryslân en laat zien op welke manier Europa als platform voor de regio kan dienen.

c. Risico's beter in kaart

Europese samenwerking gaat behalve met grote kansen ook gepaard met onvoorziene omstandigheden, beperkingen en risico's die invloed hebben op het behalen van doelstellingen. Wij nemen daarom een paragraaf op in de uitvoeringsagenda Europa die de kritische succesfactoren en risico's in beeld brengt. (Zie uitvoeringsagenda.) De door ons beïnvloedbare risicobeheersing is door hierboven staande acties onder 1, a en b verwoord.

2. Meer Focus

De voormalige brede thematische insteek heeft op onderdelen binnen de provinciale organisatie geleid tot een sectorale uitvoering waarbij de aansluiting aan de gezamenlijke "thuishaven" portefeuille Europa miste. Dat gaan wij verbeteren met meer inhoudelijke en integrale samenhang door de drie missies Schone Natuur, een Gezonde Economie en Gelukkige Mens en acht speerpunten met als hoofddoel een Brede Welvaart voorop te stellen.

3. Rolbewustzijn van Friese spelers in innovatieve ecosystemen

Werken vanuit innovatieve systemen in Europese context vraagt niet alleen intern maar ook in de regio Fryslân om een organisatie en structuur die deze werkwijze ondersteunt. Daar kunnen wij nog meer in doen.

Hiervoor is meer zicht op de verschillende rollen van Friese partners nodig in de innovatieve ecosystemen. Enerzijds partners die goed innovatieve projecten (zouden) kunnen ontwikkelen maar ook partners die kunnen zorgen voor de juiste voorwaarden voor succesvolle uitvoering van projecten. Het is gebleken dat de regio Fryslân nu nog organiserend vermogen en ontwikkelkracht tekortkomt vooral als het gaat om projectontwikkeling en projectleiding. Vanuit het rolbewustzijn spreken wij elkaar aan op het pakken van de juiste rol in de regio Fryslân en wegen af wat daarvoor nodig is.

Hoofdstuk 2: overzicht van een dynamische balans

Vanuit de regio kent de samenwerking in Europa vele facetten. Het is een complex geheel. Niet alleen door de veelheid van (mogelijke) onderwerpen maar ook door de speelvelden, de verschillende momenten en actoren binnen de regio, tussen de regio's, binnen Nederland, tussen de lidstaten en de verantwoordelijkheden, rolverdeling en diverse belangen die in deze samenwerking bestaan.

Wij kiezen voor een systematische structuur die uitgaat van de inhoud om op een proactieve manier door de drie elementen in deze samenwerking te navigeren: 1. Focus, 2. Handelingsdimensies en 3. Rolverdeling. Deze structuur ligt ten grondslag aan deze beleidsbrief Europa. Door de onderlinge verbinding tussen de elementen en door veranderende kaders door de tijd heen is er sprake van voortdurende dynamiek. Wij staan als regio direct in verbinding met Europa (zie Toelichting 2: Europa, in bijlage 1)

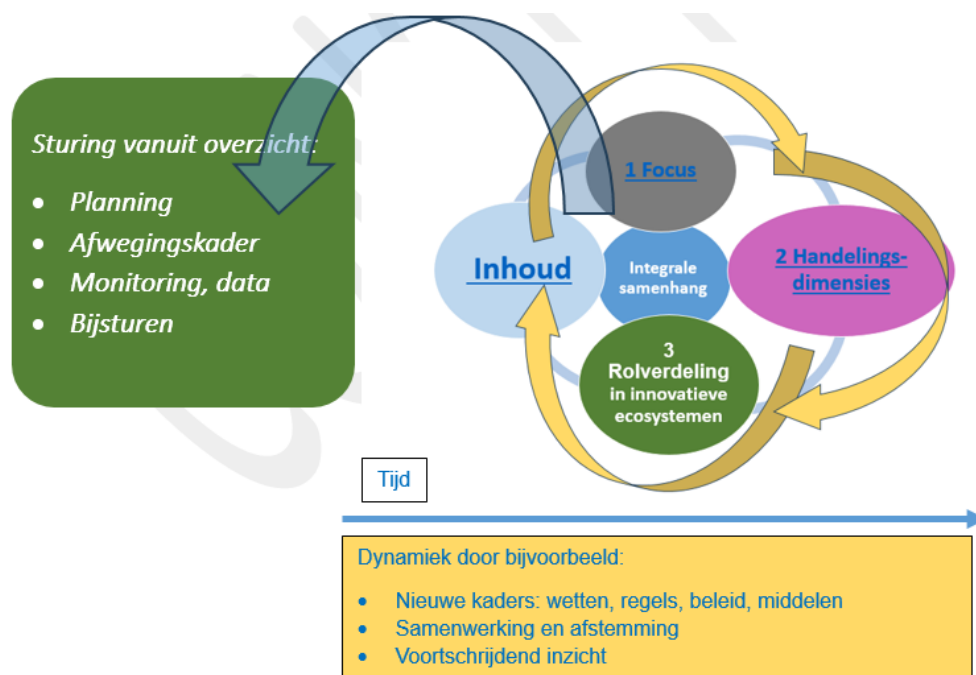

Fig. 2: balans door overzicht

Wij sturen, plannen, monitoren en rapporteren integraal op basis van data. In de dynamiek van het werken op Europese schaal zullen wij conform het verzoek van Provinciale Staten jaarlijks de stand van zaken rapporteren als basis voor een jaarlijks voortgangsdebat.

Punt 1 uit motie 09, 01 van Provinciale Staten (Zie [Toelichting 1: moties en toezeggingen van PS](#)) bij de vaststelling van de startnotitie op 29 mei 2024 gaat over inhoudelijke focus. In voorgaande periodes hebben wij geleerd waar Fryslân zich in positieve zin onderscheidt van andere regio's. Hierop bouwen wij voort in de manier waarop wij met anderen succesvol kunnen samenwerken. Door oog te hebben voor de voortdurende dynamiek hebben wij oog voor onvoorziene kansen en de randvoorwaarden die nodig zijn om daar flexibel op in te kunnen spelen. Zo kunnen wij naast de focus in blijven spelen op onverwachte ontwikkelingen zoals in Motie 09, 01 van 29 mei 2024 onder punt 5 ook is verwoord.

Wij presenteren met deze beleidsbrief dan ook een ambitie voor Europese samenwerking binnen en buiten de Friese regio die uitgaat van de inhoudelijk sterke punten van Fryslân en die focus als principe hanteert. Dat zult u terug kunnen lezen in de hoofdstukken 2.2: drie focusthema's en acht speerpunten, 2.3: de drie handelingsdimensies en 2.4: de twee rollen in de Europese samenwerking.

2.1: Inhoud als uitgangspunt

Figuur 1: Blue Delta Fryslân⁸

Het symbool van de Blue Delta Fryslân is het uitgangspunt voor deze integrale beleidsbrief Europa. Het vormt het inhoudelijke DNA van de Friese regio en toont de integrale inhoudelijke samenhang tussen drie missies die onderling in balans horen te zijn. Daaruit is een profiel van Fryslân ontstaan dat bij ons past en bij de manier waarop wij met anderen succesvol kunnen zijn.

Alle activiteiten die Fryslân in de Europese context moet en kan uitvoeren, wegen wij af tegen deze balansdoelstelling. Voor de beleidsbrief Europa werken wij het inhoudelijke spectrum van alle drie Friese missies uit waardoor de economische accenten in de Blue Delta voor de Europese context in evenwicht worden gepresenteerd met de groene en sociaal-culturele aspecten.

Met dat inhoudelijke profiel biedt de samenwerking op de geografische schaal van Europa of het benutten van Europese instrumenten de meeste kansen voor Fryslân als regio.

Ook houden wij de strategische agenda van de Europese Raad die op 27 juni 2024 is vastgesteld in tegen het licht voor een nog betere koppelkansen tussen Friese en Europese doelen (Motie 09,01 punt 4.)

Drie Friese Missies voor een Brede Welvaart

In 2030 willen wij de meest circulaire regio van Europa te zijn. Dat doen we door te werken aan de balans tussen natuur, mens en economie voor een brede welvaart in een schoon, gezond & gelukkig Fryslân. Voor dat evenwicht zetten wij per missie in op één focusthema, waarbij wij het begrip balans op de voorgrond staat niet alleen binnen maar ook tussen de focusthema's waarbij wij cross-overs begroeten.

1. Schone Natuur: Focus: Natuur en water

De natuurlijke waarden zijn geborgd in een van de drie missies. Daardoor maar ook door de wettelijke taken in de Europese context heeft de natuur een belangrijke status in deze beleidsbrief. Water speelt samen met bodem in deze balans een cruciale rol. Daarom heeft het natuurwerelderfgoed Waddenzee daarin een bijzondere status maar ook bijvoorbeeld het Veenweidegebied. Fryslân is als waterregio in een delta vanouds bedreven in de elementen water en bodem.

2. Gezonde Economie: Focus: Circulaire technische Innovatie

Dat zien wij als de motor en kans voor een circulaire en dus gezonde Friese economie in balans. Alle speerpunten in deze missie en focus dragen bij aan Fryslân's concurrentiepositie van waaruit samenwerking ontstaat. Ook hier spelen water en bodem een centrale rol. In het Europebeleid kan de regio Fryslân internationaal het verschil maken als initiatiefnemer en actieve partner binnen projecten en andere activiteiten. Europese fondsen spelen voor deze circulaire onderwerpen een cruciale rol.

3. Gelukkige Mens. Focus: leefbaarheid

Fryslân is een plattelandsregio. De missie verbonden mienskip wordt ook in de Europese context gevoed door brede inzet op leefbaarheid in een verbonden platteland. De onderwerpen die bij kunnen dragen aan onderlinge verbinding en met andere regio's zijn Friese Taal, Cultuur, Gastvrijheidseconomie, mobiliteit door de Lelylijn maar ook Digitale innovaties voor een goede aansluiting onderling en met overige gebieden. Fundament van de Blue Delta is de vitale regio met alles wat van daaruit bijdraagt aan de drie missies. Fryslân kan namelijk alleen succesvol zijn als wonen, werken en recreëren een kwaliteit kennen. Ondernemers, onderwijs en overheden werken daar gezamenlijk aan. Dit geheel maakt de Friese inzet op Europa compleet, zeker als het past in het aanbod van de Europese Fondsen voor de regio.

2.2 Focus als principe

De focus komt tot uitdrukking door:

- 3 Focusthema's
- 8 speerpunten
- 3 handelingsdimensies
- 2 rollen in innovatie ecosystemen
- En de keuze voor telkens de grootst mogelijke coalitie.

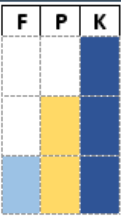
Focus is een prominent principe in deze beleidsbrief waarmee wij punt 1. Uit Motie 01, CDA, PvdA, VVD, D66, FNP en Statenlid Jonker van 29 mei 2024 omzetten. Per missie en focus zijn de thema's uitgewerkt die leidend zijn voor de Friese inzet op het ontwikkelen en uitvoeren van Europese projecten (inclusief de inzet van cofinanciering) en op de activiteiten voor public affairs en uitvoering van regelgeving. Binnen de thema's zijn speerpunten aangewezen. Speerpunten zijn leidend voor Friese initiatieven voor het ontwikkelen en uitvoeren van Europese innovatieve projecten (inclusief de inzet van cofinanciering) en op de activiteiten voor public affairs. De daadwerkelijke rol van Friese deelnemers en de meerwaarde voor Fryslân als regio in projecten zal in grote mate de inzet (ook van Friese cofinanciering) bepalen. Hierbij hanteren wij een lange termijn strategie voor de duur van een Europese programmaperiode en zetten in op hoofdlijnen in plaats van op details. De speerpunten zijn niet los te zien van de MKB-activiteiten op het gebied van Internationalisering en van het thema digitalisering in het algemeen.

Aanvullend hierop en binnen de beschikbare kaders (middelen en menskracht) werken wij ook mee

aan projecten en activiteiten die bijdragen aan de essentiële basisinfrastructuur uit de Blue Delta-bol (hoofdstuk 2). Daarbij gaat het om de onderwerpen Duurzame Energie, Friese Taal, Cultuur, Arbeidsmarkt, Positieve Gezondheid, Onderwijs, vestigingsklimaat voor bedrijven en (slimme) mobiliteit. Daarnaast hebben bijzondere dossiers zoals het Waddengebied en het Veenweidegebied een bijzondere status. Duitsland specifiek zijn dat daarnaast de Friese Taal en de Lelylijn. De dossiers vormen geen extra thema's. Zij worden alleen in verbinding met de focusthema's en speerpunten uit deze beleidsbrief benaderd. De algemene insteek is: integrale verbinding en cross-overs realiseren waar mogelijk. Ook heeft de jeugd onze bijzondere aandacht: Waar dat mogelijk is gaan wij in op initiatieven van hun kant of betrekken wij hen in de samenwerking met Europa.

Drie Friese focusthema's en 8 speerpunten

 Leeswijzer:

De links afgebeelde kolommen duiden in aan welke van de drie dimensies uit hoofdstuk 1 per speerpunt en thema van toepassing zijn.

F= Fondsen: Subsidieprogramma's + Projecten
 P = Positionering: Beïnvloeding en Lobby
 K = Kaders: Beleid, Wet- en regelgeving

Focusthema 1: Versterken natuur en water

Speerpunt:
1. Versterken natuur & water
Wet- en regelgeving, natuur, water, bodem

Overig thema:
Duurzame Energie

Overig thema:
 • **Versterken natuur & water**
 • **Duurzame Energie**

Toelichtingen focusthema Natuur en Water speerpunt en overige thema's met Europa en Duitsland in het bijzonder:

Speerpunt 1: versterken natuur en water & wet- en regelgeving met Europa

F	P	K

Het versterken van de natuur voor een gezonde biodiversiteit en leefomgeving is één van de overkoepelende missies in de Friese Blue Delta. De recent aangenomen Natuurherstelverordening richt zich op het herstel van de biodiversiteit en onze leefomgeving, zodanig dat het impact van klimaatverandering verkleint. Door de rechtstreekse werking van deze van deze verordening op de provinciale taken staat het Rijk voor de taak om binnen twee jaar een natuurherstelplan op te stellen voor het complete herstel van de schade aan de Nederlandse natuur. Als provincie zoeken wij hierbij samen met relevante sectoren naar de uitvoeringsruimte binnen de regels. Daarnaast blijven wij met het Rijk en overige provincies in IPO-verband verder aan een

efficiëntie- en effectiviteitsslag van onze inzet in de overige kaders werken. De benadering is daarbij is om op een groot mogelijk schaal in gezamenlijkheid met Friese, Nederlandse, Duitse en overige Europese overheden op te trekken.

In de uitvoering vanuit het herstelprogramma biodiversiteit zoeken wij versterkt de kansen op Europees niveau op het gebied van kennisdeling bijvoorbeeld o.a. over weidevogelbeheer, *International Flyway*, Agrarische Natuurbeleid en op het gebied van groenblauwe dooradering. De Friese aanpak van meer verleiden dan dwingen koesteren wij. De kansen binnen de Europese programma's met inhoudelijke haken voor dit beleidsterrein zoals voor schoon, veilig en genoeg water, bodem, veenweidegebied, de Wadden zullen we dan ook blijven verkennen en benutten binnen de beleidsmatige en kaders en beschikbare mogelijkheden in Fryslân. Al met al zorgen de recente juridische ontwikkelingen in Europa ervoor dat de provincie Fryslân zich versterkt binnen de dimensies Wetten, Kaders en Positionering voor beïnvloeding en verkenning van de nieuwe handelingsruimte zal bewegen.

Fryslân ligt in een delta en is daarmee een waterprovincie. Wij zoeken bijvoorbeeld met het Wetterskip de samenwerking maar opereren ook afzonderlijk om onze bijdrage te leveren die Nederland of Europa van ons mogen verwachten in het kader van klimaatadaptatie en -transitie (Green Deal).

Wij wisselen informatie uit met andere delta's – en watergebieden die vergelijkbaar zijn met Fryslân als dat bijdraagt aan antwoorden op de vragen over genoeg schoon en veilig water met elkaar beantwoorden. Benutten van Fondsen blijft essentieel en koppeling van fondsen heeft ook hier onze sterke voorkeur.

Overig thema: versterken natuur en water met Duitsland:

In aanvulling op de Europese doelstellingen voor natuur zijn wij in de samenwerking met Duitsland met name benieuwd naar de Duitse aanpak. Wat maakt de manier van werken in diverse Duitse deelstaten succesvol? In de uitvoering vanuit het Europese herstelprogramma biodiversiteit zoeken wij versterkt de kansen met Duitsland voor kennisdeling bijvoorbeeld over weidevogelbeheer, *International Flyway*, Agrarische Natuurbeleid en op het gebied van groenblauwe dooradering. De Friese aanpak van meer verleiden dan dwingen koesteren wij. De kansen binnen de Europese programma's met inhoudelijke haken voor dit beleidsterrein zoals voor schoon, veilig en genoeg water, Bodem, Veenweidegebied, de Wadden zullen we dan ook blijven verkennen en benutten binnen de beleidsmatige en kaders en beschikbare mogelijkheden in Fryslân. Al met al zorgen de recente juridische ontwikkelingen in Europa ervoor dat de provincie Fryslân zich versterkt binnen de dimensies Verkenning van de nieuwe Kaders en Positionering voor beïnvloeding en verkenning van de nieuwe handelingsruimte wil bewegen. Daarbij verkennen wij de mogelijkheid om met Duitse regio's de krachten te bundelen.

Overig thema: duurzame energie heel Europa

F P K In haar substantiële bijdrage aan de doelstellingen van de Green Deal is de Ontwikkeling naar een Duurzame Energie passend bij de missie Schone Natuur.

Die kansen zien wij op het terrein van Aquathermie en Groen Gas (Friese Drieslag), waarbij de kennisontwikkeling moet gaan over balans van het energienetwerk (Energie Hubs) en over lokaal eigendom en hierin het realiseren van collectieve warmte. Fryslân levert met de Friese Drieslag bovendien concreet een bijdrage aan het terugdringen van stikstofuitstoot. De Friese bijdrage aan de doelstelling van 55% CO₂-reductie in 2030 (zoals opgenomen in de Europese Green Deal) wordt volgens het Energieprogramma Fryslân geleverd door gebruik te maken van de kwaliteit en de bronnen die in onze regio beschikbaar zijn. Ook zullen wij de Friese duurzame energie-innovaties promoten in Europa als bijdrage aan de mondiale verduurzaming van de energieopwekking. De kansen van waterstof binnen duurzame energie zien we voor Fryslân eerder zijdelings. De innovaties op dat gebied vanuit Wetsus beschouwt de provincie Fryslân als economische activiteit. Dit overige thema geldt voor heel Europa.

Focusthema 2: Circulaire technische innovatie

Focus 2: Circulaire technische innovatie

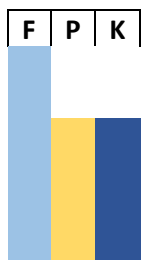
Speerpunten: 2. Agro Food 3. Water(technologie) 4. Circulaire Materialen 5. HTSM 6. Maritieme Technologie	Overig thema: • Internationalisering MKB
---	--

Toelichtingen speerpunten en overig thema focusthema circulaire technische innovatie heel Europa

Technische circulaire innovatie is de motor van de Friese economische topsectoren. De speerpunten uit dit focusthema gelden Europa breed. Daarnaast is het onderwerp van de internationalisering MKB specifiek op de samenwerking met Duitsland gericht.

Speerpunt 2: Agro Food

Fryslân is een agrarische provincie bij uitstek, met ca. 20% van het Nederlandse melkvee en een agrocluster met een - toenemende - toegevoegde waarde van momenteel ca. 3,4 miljard euro per jaar⁹. Grote uitdagingen liggen op het gebied van klimaat en natuur, de wetten en richtlijnen als onderdeel van de Europese Green Deal. Dat gaat samen met de behoefte aan voedselzekerheid, een vitaal platteland en perspectief voor de agrarische sector. Dat alles maakt de landbouw tot een dossier van formaat op de Europese, de nationale en regionale politieke agenda. Bij dit dossier is het dan ook alle hen's aan dek in alle drie dimensies waarin Fryslân als regio kan opereren (zie hoofdstuk 2.3). De verandering van beleid op alle genoemde overheidsniveaus maakt dan ook dat de disclaimer uit de inleiding op dit speerpunt in het bijzonder van toepassing is. Uiteraard blijven wij zo breed mogelijk inzetten op alle kansen die Europa biedt voor de Friese landbouw. Dit maakt dat wij in alle drie Europese dimensies uit hoofdstuk 2.3 actief zullen zijn zij het met verschillende intensiteit en in de passende coalities van Friese en internationale spelers.

Wij willen in Fryslân Europees en wereldwijd voorop blijven lopen met een sterk, duurzaam en innovatief agrofoodcluster. Wij blijven ons onderscheiden met de duurzaamheid en kleine footprint van onze landbouw- en zuivelproducten en ons streven naar een goede balans tussen landbouw en natuur. Dit doen wij door continu innovatie aan te jagen in de breedst mogelijke zin, niet louter technisch of technologisch, en door steeds te blijven investeren in een sterk kennisecosysteem in Fryslân, in relatie tot de agrofoodsector. Onze kennis en innovaties vormen op zichzelf waardevolle exportproducten en samenwerkingskansen. Zij dragen bij aan een sterke economie in Fryslân en op lokale tot wereldschaal aan een toekomstbestendige landbouw. Voorbeelden zijn innovaties in onze pootgoedsector, voor het beschermen van onze weidevogels en het sluiten van kringlopen. Het behoud van een bepaalde kritische massa binnen de Friese primaire agrarische sector vinden wij echter net zo belangrijk.

Wij zijn voor een goed verdienmodel en toekomstperspectief voor onze boeren en het realiseren van ons beleid waarbij Europese subsidies en niet op de laatste plaats het Nationaal Strategisch Plan (NSP)¹⁰ van groot belang zijn. Een leefbaar platteland maakt daar deel van uit. Als vruchtbare deltaregio zetten wij in op voldoende ruimte via bijvoorbeeld doelsturing voor onze voedselproductie in de Europese regelgeving. Hierbij valt te denken aan het mest-, natuur- en waterkwaliteitsbeleid. Een Europese of regionale voedselstrategie kan hierbij helpen, waarbij regio's zich specialiseren in de typen landbouw die van oudsher passen bij hun klimaat en cultuur en die producten vervolgens uitwisselen. Tenslotte streven wij via de Europese lobby voor onze

innovatie- en voedselstrategie naar verbinding met vergelijkbare regio's in Noordwest-Europa als het gaat om de relatie tussen water, bodem en landbouw, en veenweide in relatie tot het klimaat, bijvoorbeeld in Duitsland.

Wij zoeken samenwerking met Duitse landbouwregio's voor duurzame innovaties, een kleine footprint van landbouw- en zuivelproducten ter ondersteuning van het streven naar een goede balans tussen landbouw en natuur. Weser-Ems is om haar hoge standaard in agrarisch technische innovatie bekend. Op het gebied van zuivelverwerking geldt dat voor o.a. Kiel, Schleswig-Holstein. Wij zien bijzondere kansen in samenwerking tussen vergelijkbare landbouwgebieden in deze regio's en Fryslân (klimaat en bodem) op het gebied van kennisuitwisseling over zuivel- en streekproducten. Wij zetten de dialoog via bestaande netwerken voort en gaan ook op zoek naar een uitbreiding van de kring van gesprekspartners en Duitse regio's. Wij vinden elkaar in gemeenschappelijke plannen om samen richting Europa op te trekken.

Wij bevorderen handelsmissies binnen de sector, bezoeken als het kan in gezamenlijkheid vakbeurzen zoals de *Grüne Woche* en kijken naar koppelkansen met het Fryslân Paviljoen. Wij werken in deze sector integraal in verbinding met Water, Natuur & Klimaat, HTSM & Digitalisering, etc. Na vaststelling van het nieuwe Friese Landbouwbeleid actualiseren wij zo nodig de relevante paragrafen in de beleidsbrief Europa.

Speerpunt 3: Water(technologie)

F P K Water vormt de basis van alle aspecten van ons dagelijks leven: van voedselproductie, gezondheid en natuur tot economische ontwikkelingen. Voor een gezonde natuur, samenleving en economie is de beschikbaarheid van voldoende water van de juiste kwaliteit cruciaal. Door klimaatverandering, vervuiling, verspilling, bevolkingsgroei en een sterke toename van gebruik en uitputting van eindige bronnen bestaat op vele plaatsen in de wereld al een acuut tekort aan voldoende schoon water. Bovendien zijn er grote uitdagingen, zoals voedselzekerheid, energietransitie, woningbouwbehoefte, biodiversiteit en circulariteit, waar de duurzame beschikbaarheid en kwaliteit van water een belangrijke rol speelt. Water en watertechnologie zijn bij uitstek thema's waarin Fryslân een bijzondere expertise heeft en waarmee we ons kunnen profileren in Europa. In de afgelopen 20 jaar heeft de WaterCampus zich ontwikkeld als een van de meest toonaangevende Europese innovatie ecosystemen op het gebied van water. Wetsus is een 'European centre of excellence for sustainable water technology' en de link naar academisch onderzoek. Collega organisaties Water Alliance, Centre of Expertise Watertechnology (CEW) en Centrum voor Innovatief Vakmanschap water (CIV) zorgen voor de verbindingen met het bedrijfsleven, hbo- en mbo-onderwijs. Kennis en inzicht in de werking van ons water- en bodemsysteem zijn continue in ontwikkeling. Voor een klimaat- en toekomstbestendige provincie nemen we ons water- en bodemsysteem in toenemende mate als basis en uitgangspunt in onze ruimtelijke inrichting.

Regionale en Europese samenwerkingen op water en watertechnologie hebben de afgelopen decennia gezorgd voor positieve ontwikkelingen op zowel waterveiligheid in Fryslân en de economische positie. Deze samenwerkingen worden de komende jaren nog belangrijker door strengere Europese wetgeving en richtlijnen met betrekking tot grond en een alsnog groter wordende druk op beschikbaar (drink)water. Wateruitdagingen beperken zich niet tot onze provincie- en landsgrenzen en moeten we hierbij samen met het Wetterskip de samenwerking zoeken met collega-organisaties in Europa.

Leeuwarden is met de Watercampus en daarbinnen Wetsus de Watertechnologie-hoofdstad van Nederland. Wij zetten goede stappen op weg naar de status van Watertechnologie-hoofdstad van Europa. De Watercampus heeft een belangrijke rol in het aantrekken van bedrijven van buiten Nederland die zich vestigen in Friesland, wat de positie van de WaterCampus verbetert en hiermee ook de aantrekkelijkheid van het vestigingsklimaat in Friesland.

Deze uitgangspositie willen we verder versterken en hierbij is een voortzetting van de goede samenwerking tussen de WaterCampus, Friese overheden en Europa kritiek. Wij blijven ons inzetten op het stimuleren van internationale projectontwikkeling met aandacht voor koppelkansen met andere focusthema's zoals circulaire economie en agrofood. Een belangrijk aandachtspunt is communicatie, om zo het verhaal van de Friese WaterCampus nationaal en internationaal goed te vertellen.

Momenteel is de samenwerking met Duitse regio's op het gebied van water(technologie) minder dan met andere regio's van Europa (Scandinavië en Zuid-Europa). Wel is het duidelijk dat er bij onze Duitse collega's een grotere interesse is voor innovaties op het gebied van water en een sterkere focus om de krachten regionaal, maar ook interregionaal te bundelen. We verkennen hier de mogelijkheden tot samenwerking verder en maken daarnaast gebruik van de bestaande maar ook nieuwe samenwerkingsverbanden en gezamenlijke subsidieprogramma's met Duitse regio's.

Speerpunt 4: Circulaire materialen

Al geruime tijd werkt Fryslân aan de circulaire economie en er is het nodige gebeurd waarmee Fryslân een plek tussen de koplopers van Europa kan claimen. De Vereniging Circulair Friesland – opgebouwd vanuit het bedrijfsleven – bestaat inmiddels uit meer dan 170 leden met een brede vertegenwoordiging van bedrijven, overheden en onderwijsinstellingen. Bij het ontstaan van de vereniging was het nog veel missiewerk om partijen in beweging krijgen. Inmiddels zitten we in een volgende fase en gaat het veel meer over het initiëren van programma's en projecten en het actief werken. Fryslân onderscheidt zich onder ander op hoogwaardige kennis en actiegericht werken op het gebied van circulaire kunststoffen en biobased bouwen.

Ter ondersteuning van de regionale ambities op het gebied van circulaire economie werken we ook al geruime tijd aan een agenda om ons ook Europees te positioneren. Zo zijn er verschillende *Europese projecten* ontwikkeld, uitgevoerd en in uitvoering (voorbeelden zijn BBoBB, Plastix en Frontsh1p). Dit levert niet alleen Europese middelen op, maar ook veel kennisuitwisseling én de bevestiging van andere regio's dat Fryslân tot de koplopers behoort. Daarnaast hebben we een *stevig Europees netwerk* ontwikkeld en is Fryslân prominent lid van de netwerkorganisatie Association of Cities and Regions for Sustainable Resource management ([ACR+](#)). Ten slotte zetten we in op *lobby en public affairs*, o.a. via het organiseren van evenementen en actieve deelname in het comité van de regio's op het onderwerp circulaire economie. Al deze activiteiten hebben inmiddels opgeleverd dat Fryslân internationaal wordt erkend als één van de koplopers. Fryslân wordt al langere tijd in internationale publicaties zoals bijvoorbeeld in Duitsland genoemd als voorbeeldregio voor circulaire economie¹¹.

In 2025 vieren we het 10 jarig jubileum van onze inspanningen. We zijn verder, maar we gaan vooral ook verder. Ook waar het gaat om de Europese inspanningen op circulaire economie. Momenteel werken we samen met de Vereniging Circulair Friesland, de Friese gemeenten, het Innovatiepact Fryslân en het Europapact Fryslân aan de herijking van onze Europese strategie. We zetten daarbij in op het uitbreiden van Europese projectontwikkeling richting toonaangevende fondsen als het Horizon programma waarvan het Friese bedrijfsleven kan profiteren, versterking en uitbreiding van het netwerk en waar mogelijk een gerichte lobby om de Europese ambities op het gebied van circulaire economie onverminderd voort te zetten. Zodra deze strategie gereed is, zal de beleidsbrief Europa/Duitsland daarmee aangevuld worden.

Het 10-jarige jubileum valt samen met het Duitslandjaar in Fryslân en vraagt om onderlinge versterking van beide events. Wij hebben de ambitie om binnen de bestaande maar ook nieuwe ontwikkelingen en netwerken met de Duitse partners zoals in Hamburg, Bremen, Baden-Württemberg, Noordrijn-Westfalen en Neddersachsen te verder investeren. Binnen het Interreg A-Programmagebied en daarbuiten werken wij aan wederzijds eenduidig begrip van wat in Europa en in ook Nederland als Circulaire Economie wordt aangeduid met bijbehorende verantwoordelijkheden van overheid en spelers.

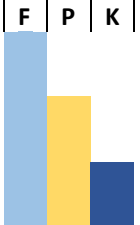
Vanuit de Friese specialisatie voor circulaire plastics en bouwmaterialen gaat onze interesse uit naar kruisbestuiving van innovatieve kennis en technieken met Duitse samenwerkingspartners daar waar deze specialisaties ook in Duitsland bestaan. Daarbij zijn wij onder andere op zoek naar voorbeelden in voorwaardenscheppende wetgeving. Daar waar dat past binnen onze benadering van innovatieve ecosystemen en de wetmatigheden binnen projectconsortia zullen wij (Friese spelers aanmoedigen om) vaker de lead te

nemen in projecten.

In relatie met het Friesland Paviljoen ondersteunt de regio Fryslân deze ambities door organisatie en deelname aan handelsmissies en bezoek van beurzen. Dit alles moet bijdragen aan onze ambitie om in 2030 de meest circulaire regio van Europa te worden.

Speerpunt 5: HTSM

F	P	K
		

Aanjager van de HTSM-sector in Fryslân en Noord-Nederland is het Innovatiecluster Drachten (ICD). Wij stimuleren het ICD om ook in de samenwerking met Europa een drijvende kracht te zijn voor slimme, circulaire en verbonden oplossingen. Daarbij speelt de HTSM-sector een cruciale rol bij het mogelijk maken van innovaties in andere sectoren. De relatie tussen HTSM, circulaire economie, AGRO FOOD, de Maritieme Sector vinden wij van groot belang. HTSM-innovaties bieden zeker op het gebied van Water(technologie) in de samenwerking met Nedersachsen passende aanknopingspunten.

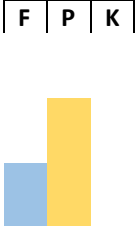
Speerpunt 6: Maritieme sector

F	P	K
		

Net als in de vorige bestuursperiode staat de maritieme sector prominent op de agenda in de samenwerking met Duitse partners. In de voorgaande periode werkte Fryslân via het Interreg A-Programma mee aan het ondersteunen van innovatieve opleiding waarmee niet alleen een enorme boost is gegeven aan de sector als beroepstak maar waardoor ook enorm netwerk is ontstaan in de hele regio van Noordoost-Nederland en Noordwest Nedersachsen. Voortbordurend op deze resultaten belichten wij nu ook andere kansrijke facetten van de maritieme sector in Fryslân. Het gaat hierbij om technologische innovaties ten behoeve van Smart Shipping, Circular Shipping en Green Shipping waarbij de Provinciale Havenvisie leidend wordt voor de doelstellingen op het gebied van Waterinfrastructuur in Fryslân. Voor de ontwikkeling van de goederencorridor werken wij hierbij uiteraard ook samen met Groningen, Drenthe, Overijssel, Flevoland en Utrecht. Wij bevorderen handelsmissies om deze ontwikkelingen te ondersteunen. Ook hebben wij oog voor mogelijke inhoudelijke koppelingen in het verlengde van regiodeals (Rijk) en het Waddenfonds en Investeringskader Waddengebied (Waddenprovincies).

Daarnaast benut Fryslân als regio uiteraard ook samenwerkingskansen met andere Europese regio's voor innovaties op het gebied van *Green shipping*, *Smart Shipping* en *Circular Shipping*. Wij maken naast Interreg A gebruik van de kansen van Interreg North Sea Region en North West Europe of het Horizon programma. Ook zoeken wij de koppeling met het Investeringskader Waddengebied voor havenontwikkelingsprojecten. (Zie ook hoofdstuk 2.3).

Overig thema Duitsland: Internationalisering MKB

F	P	K
		

Net als in de vorige bestuursperiode ondersteunen wij de internationalisering van het MKB in Fryslân. Hierbij komen de handelsbetrekkingen met Duitsland en ambities daarvoor het meest voor. Wij stimuleren de activiteiten via het Friesland Paviljoen (voetnoot) op diverse manieren zoals handelsmissies, werkbezoeken, ontsluiten van nog onbekende ecosystemen van de voornaamste Friese MKB-sectoren en leggen daarnaast nieuwe contacten in Duitsland ter ondersteuning van deze ambitie. Bijzondere aandacht gaat uit naar bevordering van handel in circulaire goederen uit en naar de eigen regio. Het vestigingsklimaat van circulaire bedrijven is hierbij een belangrijke voorwaarde die wij in de Friese beleidsbrief Economie hebben geborgd. Ook besteden wij aandacht aan de uitbreiding van netwerken op het gebied van de opleidingen binnen de voornaamste Friese sectoren, waarbij wij positief staan tegenover de deelname van meer Friese beroepsopleidingen aan het Rijnlandinstituut. Het Europese doel veiligheid met daaraan gerelateerd onafhankelijkheid van andere regio's in de wereld biedt hierbij uitdagende kansen aan het MKB.

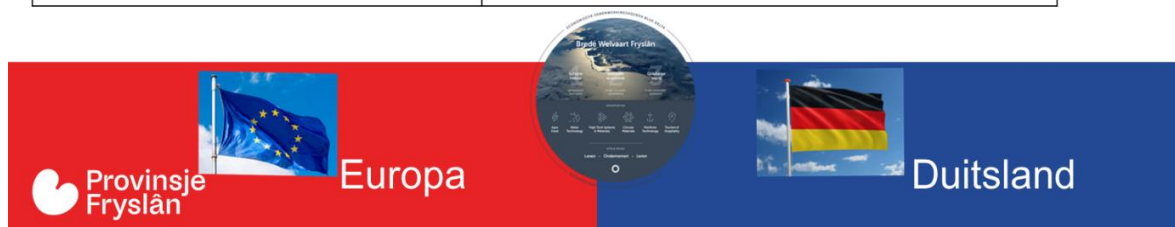
Focusthema 3: Leefbaarheid

Inwoners van Fryslân, lokale bedrijven en maatschappelijke organisaties zijn zeer betrokken bij hun leefomgeving. Friezen, of geboren en getogen, van buiten gevestigd en of in toenemende mate met een migratieachtergrond: uit onderzoek van het planbureau Fryslân in 2019 blijkt dat Friezen zichzelf medeverantwoordelijk voelen voor hun leefomgeving en het behouden van de leefbaarheid¹². Als in Fryslân een idee geboren wordt, dan gaan wij hier spreekwoordelijk om tafel zitten met elkaar. Samen met overheid en inwoners plannen smeden en omzetten en op regionaal niveau vormgeven voor de leefomgeving is dan ook groot goed. Als provincie Fryslân kijken wij daarmee nadrukkelijk naar Europese fondsen zoals [LEADER](#). Wij zien het [Rural Pact](#) als een nuttig initiatief en juichen toe dat de lokale overheden, ROC's en [wsp Fryslân werkt!](#) En ca. 20 scholen in praktijkonderwijs, voortgezet onderwijs en speciaal onderwijs gebruik maken van het Europese Sociaal Fonds ([ESF](#)). Ook zijn wij positief over de deelname aan het samenwerkingsverband [P10](#) voor wat betreft activiteiten gericht op Europa. Zo worden gemeenschapsprojecten mogelijk gemaakt en tegelijkertijd wisselen wij als Friezen op Europees niveau ook nog kennis uit en zien wij inwoners direct partners worden in het Europese samenwerking. De thema's positieve gezondheid en sport dragen bij aan leefbaarheid. Zo zullen wij een sportcomplex zoals Thialf van internationaal formaat op de kaart blijven zetten voor internationale evenementen. Het Nedersaksische [Programm Zukunftsträume](#) zien wij daarbij als kans voor grensoverschrijdende kennisuitwisseling. Wij verkennen ook of wij samen kunnen werken tussen de Leaderprogramma's van Fryslân en Niedersachsen.

Friese kennissector: opleidingen en arbeidsmarkt

De Friese kennisinstellingen maken een belangrijk en voorwaardenscheppend deel uit van de Friese samenwerking gericht op Europa en vormen een voor leefbaarheid van de regio, waar het goed leren, onderzoeken en uiteindelijk werken is met aandacht voor een duurzame arbeidsmarkt ook in de toekomst. De bachelor- en masteropleidingen bij de RuG Campus Fryslân, NHL-Stenden, Wetsus en Van Hall Larenstein en de eerder al genoemde middelbare beroepsopleidingen zijn voor ons belangrijke spelers met oog op de voor Fryslân waardevolle [Erasmus+](#) en [Horizon](#) programma's. De kennisinstellingen trekken internationale studenten aan, zorgen voor internationale (uitwisselings-) mogelijkheden van Friese studenten en via contact met internationale professionals voor inkomende kennis en behoud daarvan voor de regio.

Speerpunten: 7. Gastvrijheidseconomie 8. Friese Taal	
Overige thema's: <ul style="list-style-type: none"> • Digitalisering • Cultuur 	Overig thema's: <ul style="list-style-type: none"> • Digitalisering • Gastvrijheidseconomie

Toelichting op speerpunten en overige thema's focusthema leefbaarheid Europa

Speerpunt 7 Europa: gastvrijheidseconomie

F | P | K

Fryslân is een populaire bestemming voor gasten.¹³Tussen oktober 2021 en december 2022 mocht Fryslân 942.000 overnachtingen herbergen en 3,5 mln. mensen bezochten Fryslân in deze periode voor één dag uit de grensregio met Duitsland en België¹⁴. Maar in Fryslân is het aandeel buitenlandse gasten met 20 procent duidelijk lager dan landelijk. Fryslân wil wij de meest duurzame bestemming van Europa worden waarbij de Friese gastvrijheidssector in de Europese samenwerking o.a. bijdraagt aan de bevordering van de circulariteit in Fryslân. De gastvrijheidssector levert een belangrijke bijdrage aan de economie van Fryslân. Zowel inkomend toerisme als ook de recreatiemogelijkheden voor bewoners zijn hierbij belangrijk. De meest duurzame bestemming van Europa kan alleen bereikt worden door Slimme Groei waarbij een impact in relatie tot een prettige en gezonde leefomgeving altijd meeweegt.

Wij benutten kansen binnen Europese fondsen en koppelen daarbij gastvrijheidseconomie aan overige belangrijke Friese sectoren zoals water, erfgoedssystemen en aan de bijzondere natuurlijke systemen en landschappen zoals het waddengebied, inclusief eilanden of het veenweidegebied.

Speerpunt 8 Europa: Friese Taal

F | P | K

De Friese taal staat in brede zin symbool voor het leveren van een essentiële bijdrage aan de uitdrukking van de Europese levenswijze, een van de zes prioriteiten van EC 2019-2024. In de uitvoering van de Nieuwe taalnota Fansels Frysk steken wij de internationale samenwerking voor een groot deel in op voortzetting van beleid langs de deelname aan netwerken waarin wij participeren. In de relatie met Duitsland betekent dat samenwerking tussen de Frieslanden en met de Ambassades. Op Europese schaal blijven wij actief binnen de Raad van Europa en wij maken gebruik van het Unesco Cities netwerk. Uitgaande van gemeenschappelijke doelen zetten wij in op samenwerking met Duitsland en Denemarken waarbij wij ook nieuwe verbindingen willen leggen voor kennisdeling. Innovaties op het gebied van Friestalige Artificial Intelligence vinden wij belangrijk. Ook zoeken wij de verbinding met culturele en andere beleidsthema's voor cross-overs en zetten daarmee ook de erfenis van LF2018 voort. Hiermee dragen wij bij aan de bescherming en bevordering van het Fries die voortvloeien uit het Europees Handvest voor Regionale Talen en Talen van Minderheden (driejaarlijkse toetsing door de Raad van Europa). Wij blijven actief in het Network to Promote Linguistic Diversity ([NPLD](#)). In de nieuwe Bestjoersôfspraak Fryske Taal en Kultuer (BFTK) verbinden wij taal met regionale identiteit. Wij herkennen ons in het 'recht om te blijven' uit het cohesiebeleid en zullen de bijpassende Europese subsidieregelingen adresseren. (Met oog op Duitsland is Friese Taal een specifiek dossier. Zie verderop.)

Overige thema's Europa: leefbaarheid

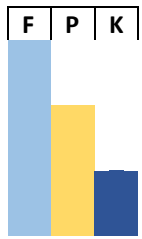
Cultuur

F | P | K

Wij voelen ons rijk met een professionele Culturele sector in Fryslân. Wij waarderen dan ook de ontwikkeling die sinds LF2018 is ingezet waarbij culturele instellingen zelf de weg naar Europa weten te vinden en daarbij succesvol blijken. Wij zien ons als proactief adviseur en waar nodig bemiddelaar in ontwikkel- en uitvoeringsprocessen. Wij juichen daarnaast culturele initiatieven die begeleidend werken binnen de Blue Delta van Fryslân toe en zullen deze mede steunen binnen de Europese Subsidieprogramma's. Wij zien graag dat de Friese Cultuursector in navolging van de successen van LF2018 en verder zijn stevige positie in Europa behoudt en verder weet uit te bouwen. In Europese termen valt onder cultuur ook materieel (zoals landschappen of monumenten) en immaterieel (zoals tradities en gebruiken) cultureel erfgoed dat zowel een grote bijdrage levert aan het welbevinden van de inwoners binnen de Europese samenwerking ook bijdraagt aan behoud van het Europees eigenen in als zijn diversiteit.

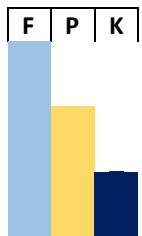
Digitalisering

Digitalisering is een speerpunt van de EU. Ook in Duitsland en met name Niedersachsen en Weser-Ems worden Digitalisering als randvoorwaarden beschouwd om overige innovatieprocessen mogelijk te maken. Het is een katalysator voor vernieuwing binnen diverse andere thema's. Het vormt een dwarsverband door diverse andere thema's heen en is bedoeld om digitale vernieuwing in inhoudelijke sectoren te bevorderen en te faciliteren (o.a. Agro Food, Circulaire Bouwmaterialen en Plastics, Maritieme Technologie, Mobiliteit, Watertechnologie). Vanuit de positie met het Innovatiecluster Drachten stimuleren wij de samenwerking met Duitse partners op het gebied van Digitalisering & HTSM. Wij ontmoeten elkaar in de daarvoor bestaande samenwerkingsverbanden en subsidieprogramma's maar staan ook open voor nieuwe verbindingen. Wij onderschrijven een betere aansluiting van Fryslân als regio bij de Europese [Digital decade 2030](#). (Met oog op Duitsland is digitalisering een overig thema.)

Dossiers met een specifieke status:

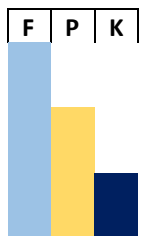
Dossier 1 Europa breed: het Waddengebied

Nederland en in het bijzonder de provincies Noord-Holland, Fryslân en Groningen delen sinds 2009 de gezamenlijke zorg voor het Natuur Unesco-werelderfgoed Waddenzee met Duitsland en Denemarken. Dit beheer is in de Trilaterale samenwerking Wadden Sea georganiseerd, met daaraan gekoppeld diverse inhoudelijke werkgroepen en gremia, waarin Nederland en ook Fryslân samen met Duitse en Deense leden samenwerken.

Aan Nederlandse kant bestaat daarnaast ook nog het landelijke Omgevingsberaad Waddengebied onder voorzitterschap van Rijkshoofd Brok, waarin de belangrijke sectoren zoals Zeehavens, Natuur- en Milieuorganisaties, Visserij, Landbouw Recreatie & Toerisme, Wetenschap, het Waddenbeheer en de overheden de krachten bundelen. Koppelkansen tussen de [Agenda 2050 Waddengebied](#) en het Friese Europeabeleid ook voor de hand. Wij zijn voor koppelingen van initiatieven die zowel de doelstellingen van het Europeabeleid als ook het Waddenbeleid bevorderen. De Waddeneilanden zijn uniek en in Nederland alleen in Noord-Holland en Fryslân te vinden. Samen met de Friese Waddengemeenten zien wij graag de samenwerking tussen de Waddeneilanden in Europees verband en in het bijzonder met Duitsland sterker worden niet op de laatste plaats in het kader van Europese (innovatieve) projecten.

Dossier 2 heel Europa: het Veenweidegebied

Met de [Veenweideprogramma 2021-2030](#) werkt Fryslân aan een duurzame toekomst voor het Friese veenweidegebied. De ambitie is dat het gebied in 2050 een nieuw en blijvend evenwicht heeft gevonden: veenafbraak en bodemdaling zijn nagenoeg gestopt evenals de uitstoot van CO₂.¹⁵ Op sommige plekken is zelfs weer sprake van veengroei. De veenweidelandschappen en hun ontstaansgeschiedenis zijn nog steeds goed herkenbaar en hebben hun kwaliteit behouden. Om dit lange termijnperspectief mogelijk te maken zijn een vertraging van de bodemdaling en een afname van de uitstoot van broeikasgassen nodig, zodat het een aantrekkelijk gebied blijft om te wonen, te werken en te verblijven.

Dit vereist een balans tussen de belangen van landbouw, natuur, water, wonen, landschap, cultuurhistorie en archeologie en een aanpak met alle betrokken partijen uit het gebied.

De veenweideproblematiek speelt ook in diverse andere Europese landen zoals Ierland, Finland, Zweden, de Baltische Staten, Polen en Duitsland, met name in Niedersachsen¹⁶. Wij willen in overleg met Niedersachsen nagaan of samenwerking op dit dossier mogelijk en zinvol is en of we over en weer van elkaars aanpak kunnen leren.

Dossier 3 met Duitsland en Europa: De Lelylijn

F P K Voor de komst van de Lelylijn werken wij in Nederland op interregionaal niveau samen met Rijk en de provincies Groningen en Flevoland. Wij zetten ons vanuit de missie voor een verbonden regio en circulaire en duurzame economie in voor de verbinding tussen Amsterdam, Hamburg en Scandinavië. In de samenwerking met Duitsland zijn wij verheugd met de positieve uitspraak van de Noord-Duitse deelstaten over de komst van de Lelylijn uitgesproken in het 4+1 Treffen door Nedersachsen (GROS, zie hieronder) en bijlage 2). Na afronding van het lopende onderzoek naar de meerwaarde van de Lelylijn met hiervoor genoemde route door Noord-Duitsland zullen wij samen met de overige Nederlandse partijen en onze Duitse partners de vervolgstappen overwegen. Het Rijk blijft onze belangrijkste gesprekspartner en is voorwaardenscheppend voor de nodige intensieve samenwerking en kansen op Europees niveau voor de realisatie van deze ambitie.

Dossier 4 Duitsland specifiek: Friese Taal

F P K Wij zijn ons ervan bewust van het feit dat het Fries in Duitsland een andere status heeft dan in Nederland. Wij sluiten aan bij gezamenlijke doelstellingen in de samenwerking tussen de Frieslanden. In de uitvoering van de Nieuwe taalnota Fansels Frysk steken wij de internationale samenwerking voor een groot deel in op voortzetting van beleid langs de deelname aan netwerken waarin wij al participeren. Op Europese schaal blijven wij deel uitmaken van de Raad van Europa en wij maken gebruik van het Unesco Cities netwerk. Uitgaande van gemeenschappelijke doelen zetten wij in op samenwerking met Duitsland en Denemarken waarbij wij ook nieuwe verbindingen willen leggen voor kennisdeling. Innovaties op het gebied van Friestalige Artificial Intelligence als functie voor minderheidstalen vinden wij belangrijk. Ook zoeken wij de verbinding met culturele en andere beleidsthema's voor cross-overs. Hiermee dragen wij bij aan de bescherming en bevordering van het Fries die voortvloeien uit het Europees Handvest voor Regionale Talen en Talen van Minderheden (driejaarlijkse toetsing door de Raad van Europa). Daarnaast kan het Nedersaksisch dat in West- en Ooststellingwerf en grote delen van de grensregio ook aan Duitse zijde wordt gesproken en zich van het Fries als zodanig onderscheidt als verbindende schakel werken in de grensregio.

2.3: Drie handelingsdimensies regio & Europa

De regio Fryslân beweegt zich in relatie tot en met Europa in drie verschillende dimensies.

1. Kaders Europese

2. Fondsen

3. Positionering

Alle drie dimensies staan in verbinding met elkaar vanuit het perspectief van de regio en kunnen op elkaar inwerken (fig. 1); al zijn de ruimte, de momenten en manieren om te handelen steeds verschillend. De dimensies kennen een verschillende manier van uitvoering (van verplicht tot vrijblijvend) en hebben verschillende looptijden. Het bewustzijn van de dimensies die in de diverse Europese beleidspunten van toepassingen zijn, gebruiken wij voor de handelingsstrategieën vanuit Fryslân en voor de daarbij benodigde sturingsmechanismen op de Friese inzet daarbinnen.

Figuur 2: drie dimensies van Europa in de regio

1 Kaders: Beleid, Wet- en regelgeving, MFK

Het **Europese beleid** wordt door de Europese Raad bepaald (zie fig.2). Ter ondersteuning van het Europese beleid gelden Europese regels en wetten¹, bepaald door het Europese Parlement en de Raad van de Europese Unie. Deze regels werken direct of indirect door in het leven van burgers en bedrijven, anderzijds vormen zij de kaders voor overheidsbeleid (bijv. Vogel- en Habitatrichtlijn of de Kaderrichtlijn Water, Richtlijn hernieuwbare Energie, of Nitraatrichtlijn, de Natuurherstelwet, maar ook de richtlijnen voor vrij verkeer van goederen en personen binnen Europa, etc.). Die kaders zijn een gegeven en zolang de regels gelden voeren wij deze uit en leven deze na.

De regio Fryslân mag wel zelf invullen hoe zij de maatregelen uitvoert. Ook het Meerjarige Financieel Kader (MFK) is een Europees gegeven, waarmee de beschikbare EU-fondsen voor de uitvoering van de hier toegelichte Europese kaders zijn bepaald.

2 Europese Fondsen en subsidieprogramma's

Europa biedt daarnaast ook een breed menu aan fondsen en programma's voor de lidstaten en regio's om het eigen beleid samen met het Europese beleid uit te voeren. Iedereen in de regio Fryslân kan ervoor kiezen om daar wel of niet gebruik van te maken. Ook bij de uitvoering van wetten en regels kunnen de subsidieprogramma's een belangrijke rol spelen. Via samenwerking binnen Fryslân en/of met (inter-)nationale partners uit andere Europese kan een beroep gedaan worden op Europese subsidies ter uitvoering van ons inhoudelijk beleid en het verwerven van extra middelen. Voor een overzicht van de subsidiefondsen waarmee Fryslân werkt verwijzen wij naar [Toelichting 2: Europa](#)

3 Positionering

Voor zowel de dimensie van beleid, wet- en regelgeving, als voor de subsidieprogramma's bestaan zeer geringe beïnvloedingsmogelijkheden voor de regio. Die geringe kans doet zich voor tijdens veranderingstrajecten van beleid, regelgeving en programma's, bijvoorbeeld na verkiezingen of tijdens Midterm Reviews (MRT's)¹⁷. Voor de wet- en regelgeving loopt de weg meestal via het Kabinet, maar we zijn daar niet volledig van afhankelijk. Via het Comité van de Regio's is het ook mogelijk contacten te onderhouden en zelfs zaken te agenderen die voor Fryslân van belang zijn. Ook zijn EU-commissarissen en EU-parlementariërs en overige Brusselse instanties voor belangenbehartiging benaderbaar. Daar waar kansen liggen grijpen wij deze aan.

Hoe komt Fryslân succesvol en proactief in positie?

Wij benutten de geschikte gremia en processen in veranderingstrajecten, maar ook voor de advisering over nieuwe Europese subsidieprogramma's en -voorwaarden. Hierbij kiezen wij op een proactieve en strategische wijze de volgende ingangen:

1 Regionale input leveren bij het Rijk voor onderhandelingen in de Raad van de Europese Unie.

2. Regionale deelname aan Europese gremia en de Raad van Europa¹⁸

- a) Het Comité van de Regio's: input leveren aan advisering van de Europese Commissie, de Raad van de Europese Unie en het EU-parlement (momenteel via gedeputeerde Douwstra en wethouder Jonkman van Opsterland);
- b) Publieke raadgevingsprocessen van de Europese Context, zoals bijvoorbeeld de voorbereiding van nieuwe Europese Subsidieprogramma's en de Regionale Innovatie Strategie (RIS 3) Noord;
- c) Europese Subsidieprogramma's voor de uitvoering van Fries beleid.
- d) Raad van Europa, (momenteel via gedeputeerde Folkerts);

Verwijzing schema Europese organen en gremia [Toelichting 2: Europa](#)

3. Positie: Fryslân is zichtbaar en up-to-date

Beïnvloedingskansen in Europa stijgen met de zichtbaarheid van de regio Fryslân. Daarvoor is samenwerking met andere spelers in noordelijk en groter interregionaal verband, op nationaal niveau en in grensoverschrijdend verband een belangrijke factor. Samen met gelijkgezinden bereik je meer en hoe groter de coalitie hoe kansrijker. Wij zijn zo goed mogelijk geïnformeerd over de relevante geplande maar ook onvoorziene processen, beslismomenten en daaraan gerelateerde tafels, instellingen, organen en andere gremia met betrekking tot de Europese Unie.

Wij maken dan ook gebruik van bestaande en nieuwe netwerken tussen overheden, kennisinstellingen en bedrijfsnetwerken. De Europese Subsidieprogramma's en -projecten waarin Fryslân als regio participeert zien wij als broedplaats van dergelijke coalities. Wij organiseren evenementen, handelsmissies, uitwisselingen en nemen uitnodigingen daartoe aan.

Verder nemen wij deel aan overleg in het kader van de Vereniging Friese Gemeenten ([VFG](#)), het Interprovinciaal Overleg ([IPO](#)), het Huis van de Nederlandse Provincies ([HNP](#)), de Permanente Vertegenwoordiging van Nederland bij de EU ([PVNL](#)), de [Noord-Nederlandse lobby](#).

Wij onderhouden contacten met de Nederlandse EU-Parlementariërs, en vakministers in Den Haag, De Europese Commissie, en de permanente vertegenwoordigingen van relevante lidstaten in Brussel.

Als organisatie stemmen wij het Friese Europabeleid, de Positioneringsagenda en de inhoudelijke prioriteiten met onze partners binnen en buiten de provincie Fryslân doorlopend op elkaar af en zetten wij de desbetreffende expertise en betreffende teams in.

4. Fryslân kent de planning van de Europese Unie:

Voor een succesvolle en efficiënte inzet op Europa is het essentieel om het zicht op de planning van Europese Unie voor ogen te hebben en wanneer en via welk kanaal welke acties uiterlijk gereed moeten zijn. Daarvoor is het ook belangrijk de afstemming met de benodigde coalitiepartners voor een bepaald onderwerp tijdig te hebben afgestemd. Hoe groter de schaal van gezamenlijk optreden hoe succesvoller de agendering op de Europese agenda.

De timing voor mogelijke inzet binnen de dimensies Uitvoering van Fondsen, Uitvoering van Wet-en Regelgeving en Beïnvloeding van besluitvorming is telkens verschillend. De integrale informatie en kennis daarover bundelen wij voor een efficiënte inzet vanuit de regio Fryslân in de portefeuille Europa samen met Public Affairs ondersteund door het EPF. Voorbeeld voor de tijdbalke van diverse periodes in Europa, en de regio in [Toelichting 2: Europa](#).

2.4: Rollen in innovatieve Ecosystemen

Innovatieve Ecosystemen bestaan uit samenwerkende spelers die innovaties op een inhoudelijk thema proberen te realiseren. Het begint altijd met een idee, al het andere vraagt organisatievermogen. In Fryslân ligt het organisatievermogen niet voor het oprapen en kunnen wij ons niet de luxe permitteren om alles op eigen houtje te doen. Door mee te werken in innovatieve ecosystemen (netwerken) vergroten wij de kans om de via krachtenbundeling successen te halen, die wij alleen niet voor elkaar zouden krijgen. Wij blijven actief in de

netwerken, waarin wij participeren, en zoeken waar mogelijk naar nieuwe passende netwerken. Wij waarderen de inzet van partners in de netwerken enorm omdat Fryslân van de daaruit ontstaande successen mee profiteert. Voor nadere informatie en overzichten verwijzen wij naar [Bijlage 1: Nadere toelichtingen](#).

Initiatiefnemers in Fryslân hebben extra ondersteuning nodig om innovatie te realiseren. En ook in de ondersteuning moeten wij gezamenlijk optrekken. Het is belangrijk twee soorten spelers in innovatieve ecosystemen te onderscheiden:

- 1) Initiatiefnemers (met ideeën)
 - 2) Betrokkene (voorwaarde scheppend en kaderstellend vermogen)
-

Initiatiefnemers zijn de koplopers in *Innovatieve Ecosystemen*. Door hun ideeën en actiebereidheid kan het verschil gemaakt worden, maar zonder organiserend en vermogen en faciliteiten zoals bijvoorbeeld financiering komt er niets van de grond. De andere spelers zijn betrokken partijen: overheid, kennisinstellingen en intermediaire organisaties. Zij kunnen de voorwaarden voor de ontwikkeling van innovaties verbeteren en daarmee het organiserende vermogen in Fryslân.¹ Alleen door een dergelijke samenwerking gaan de ecosystemen ook functioneren. Er is sprake van symbiose. Voorwaardenscheppend zijn bijvoorbeeld financiering, inzet van menskracht voor kennisdeling en advies, belangenbehartiging maar ook het stellen van kaders en regels.

De rol van Friese deelnemers en de meerwaarde voor Fryslân als regio in projecten zal in grote mate de inzet van provinciale cofinanciering binnen de focusthema's, speerpunten en overige thema's bepalen. Hierbij hanteren wij een langetermijnstrategie voor de duur van de Europese subsidieperiode. Bij het opbouwen van innovatieve ecosystemen volgt uit de consensus over de samenwerking een heldere rolverdeling tussen de spelers. Doel daarbij is het om de interregionale samenwerking in alle lagen van de samenleving tussen Fryslân en Europese regio's te bevorderen.

Welke rollen vervult de provincie Fryslân in dit samenspel?

1 Provincie als betrokken partij in de regio door een goed samenspel binnen de provinciale organisatie

Binnen de organisatie is het samenspel tussen Europese ambities in de inhoudelijke portefeuilles en de expertise van het Europeat team van cruciaal belang om de rol als betrokkene in de regio Fryslân goed te vervullen.

Voor de strategische sturing op het Europeabeleid binnen de provinciale organisatie is binnen GS de portefeuillehouder met het Team Europa de onmisbare schakel voor de omzetting van beleidsdoelstellingen op Europees niveau van de inhoudelijke portefeuilles naar het benutten van Europese kansen. Hier zien wij het strategische overzicht geborgd om sturing en uitvoering vanuit de samenhang van het Friese Europeabeleid mogelijk te maken. Wij nemen per beleidsportefeuille de Europese doelstellingen expliciet op in de betreffende begrotingsprogramma's en beleidsbrieven en zijn daarmee ook voorwaardenscheppende betrokken partij voor de uitvoering door de provinciale organisatie. De Portefeuille Europa verbindt alle voorwaarden die door de verschillende beleidsterreinen en disciplines worden gecreëerd tot een samenhangende strategische koers.

2 De provincie Fryslân in de regio. Samenwerken binnen een 'club' Friese partijen: het EPF

In het EPF hebben zich de meeste betrokkene partijen voor de Friese inzet op Europa georganiseerd. De provincie Fryslân is op deze schaal dus speler naast andere betrokkene partijen. Op basis van de uitkomsten van de evaluatie die tussen april en juni 2024 is uitgevoerd zetten wij de deelname aan het EPF voort met behoud van de huidige taken van het EPF. Wij werken mee aan de tijdige vernieuwing van de Samenwerkingsoverkomst. Verder zetten wij in op de herziening van de subsidieregeling "Ondersteuning Europese projectontwikkeling Fryslân" ter voorkoming van eventuele dubbelfinanciering van voorbereidingskosten, daar waar diverse Europese Programma's daar ook in voorzien. Daardoor zou een deel van de subsidieregeling revolverend kunnen zijn. Een eventuele uitbreiding van de EPF-taken na de verlenging zal gemeenschappelijk met de partners van EFP worden verkend.

Wij stimuleren de uitbreiding van het EPF door toetreding van nieuwe betalende partners.

De provincie zal de dialoog onder de EPF-partners verzorgen over de passende rolverdeling tussen initiatiefnemers en/of ondersteunende betrokkene voor een groter organiserend vermogen van Fryslân. Wij vragen daarbij de EPF-partners ook de schaalverschillen tussen grote en kleine organisaties mee te wegen en oplossingen aan te dragen voor afspraken die bijdragen aan een betere balans tussen de EPF-partners als het gaat om belangen en inzet in relatie tot Europa. In de kennisinstellingen zien wij belangrijke spelers bij het verkrijgen van Europese middelen voor innovatieve (onderzoeks)-projecten ook in samenwerking met het Friese MKB als het gaat om innovatieve fondsen.

Ook de bestaande Europa-gerelateerde netwerken van de diverse EPF-partners worden in het platform voor elkaar zichtbaar en over en weer inzetbaar. Bij de kennisinstellingen denken wij bijvoorbeeld aan [RUN-EU](#) of het [Rijnlandinstituut](#), en bij de lokale overheden bij voorbeeld aan de Vereniging Friese Gemeenten ([VFG](#)) en de Vereniging Nederlandse Gemeenten ([VNG](#)).

In alle watergerelateerde onderwerpen is ook het Wetterskip Fryslân belangrijke samenwerkingspartner dat geldt niet alleen voor Watertechnologie, maar ook voor bijvoorbeeld Agro Food en dossiers zoals het Veenweide en Waddengebied.

3 Samenwerken binnen Noord-Nederland, nationaal en internationaal

Fryslân zoekt steeds naar de grootst mogelijke schaal van gemeenschappelijke belangenbehartiging en samenwerking om zo in gezamenlijkheid met andere betrokkenen partijen de voorwaarden voor Europees succes te maximaliseren. Zelf nemen wij deel aan netwerken en gremia omdat deze in de samenwerking met onze Europese partners een onmisbare schakel vormen voor de inhoudelijke ontmoeting tussen Fryslân, Duitsland specifiek en Europa breed. In deze context hechten wij bijzondere waarde aan de bestaande interregionale samenwerking en krachtenbundeling binnen (Noord)-Nederland en andere interregionale, nationale en internationale gremia, samenwerkingsverbanden en netwerken en zetten wij ons in voor belangenbehartiging die de gezamenlijke regio's en dus ook Fryslân en ten goede komt (motie 09,01 punt 2, 29 mei 2029). Hierbij spelen de netwerken die bestaan en zullen ontstaan in relatie tot de Europese fondsen en projecten een belangrijke rol. Wij zullen samen met het EPF de kennis en daadwerkelijke deelname van Friese partners aan relevante netwerken rondom de focusthema's, speerpunten en overige thema's vergroten en stimuleren. Voor een overzicht van de relevante Europese fondsen en (niet uitputtend) relevante gremia verwijzen wij naar de uitvoeringsagenda bijlage 3, en bijlage 1 nadere toelichtingen.

Wij vermijden concurrentie tussen fondsen en zoeken in plaats daarvan naar koppelkansen tussen verschillende netwerken die dezelfde doelen nastreven, zoals bijvoorbeeld met de samenwerking in het Waddengebied en/of de nationale Regiodeals.¹⁹

Wij stimuleren en cofinancieren de optimale deelname aan bestaande subsidieprogramma's binnen de geldende subsidieregels en financiële kaders.²⁰

Hoofdstuk 3: Integrale Samenhang

ALLES IN EEN OOGOPSLAG

De elementen voor inhoudelijke focus de handelingsdimensies worden in dit hoofdstuk gevisualiseerd in twee matrixen.

Het niveau van concrete doelen is in deze matrix niet zichtbaar. Deze beleidsbrief sluit integraal aan bij de inhoudelijke doelen uit de diverse Friese beleidsbrieven.

Europa- brede matrix:

Friese **speerpunten** en overige thema's in de focusthema's en handelingsdimensies.

Brede Welvaart			
3 missies	Handelingsdimensie 1 Fondsen	Handelingsdimensie 2 Positie*	Handelingsdimensie 3 Wetten & kaders*
Focusthema Natuur en Water in balans			
1 Schone Natuur geïnspireerd door water	<ul style="list-style-type: none"> Versterking Natuur en Water (incl. Green deal) Duurzame Energie 	<ul style="list-style-type: none"> Uitvoeringsruimte kaders Status specifieke natuur- en watergebieden Etc. 	<ul style="list-style-type: none"> Kaderrichtlijn Water Vogel- en habitatrichtlijn Natuurherstelwet Bodemrichtlijn Etc.
Focusthema Circulaire Technische Innovatie			
2 Gezonde Economie Circulaire samenleving	<ul style="list-style-type: none"> Agro Food Water(technologie) Circulaire materialen HTSM Maritieme Technologie 	<ul style="list-style-type: none"> Meest circulaire regio EU Watertechnologie- hoofdstad EU Wetgeving bijv. voor circulaire stoffen etc. 	<ul style="list-style-type: none"> Wetgeving en handelingsruimte circulaire materialen Etc.
Focusthema Leefbaarheid			
3 Gelukkige Mens In een verbonden platteland	<ul style="list-style-type: none"> Gastvrijheidseconomie Friese Taal Digitalisering Cultuur 	<ul style="list-style-type: none"> Meest gastvrije regio EU OV, Lelylijn en fietsbeleid Friese taal Etc. 	<ul style="list-style-type: none"> EU-handvest regionale minderheidstalen Etc.

Specifieke dossiers

Waddengebied

–

Veenweidegebied

*: Genoemde voorbeelden in de handelingsdimensies Positie en Wetten & Kaders zijn bedoeld als voorbeeld zijn geen uitputtende beleidskeuzes.

Duitsland-specifieke matrix:

Friese speerpunten en overige thema's in de focusthema's en handelingsdimensies.

Brede Welvaart				
3 missies	Handelingsdimensie 1 Fondsen	Handelingsdimensie 2 Positie*	Handelingsdimensie 3 wetten & kaders*	
Focusthema Natuur en Water in balans				
1 Schone Natuur geïnspireerd door water	<ul style="list-style-type: none"> Versterking Natuur en Water (incl. Green deal) Duurzame energie 	<ul style="list-style-type: none"> Uitvoeringsruimte kaders Status specifieke natuur- en watergebieden Etc. 	<ul style="list-style-type: none"> Kaderrichtlijn Water Vogel- en habitatrictlijn Natuurherstelwet Bodemrichtlijn Etc. 	
Focusthema Circulaire Technische Innovatie				
2 Gezonde Economie Circulaire samenleving	<ul style="list-style-type: none"> Agro Food Water(technologie) Circulaire Materialen HTSM Maritieme Sector Internationalisering MKB 	<ul style="list-style-type: none"> Meest circulaire regio EU Watertechnologie-hoofdstad EU Wetgeving circulaire materialen Etc. 	<ul style="list-style-type: none"> Wetgeving en handelingsruimte circulaire materialen Etc. 	
Focusthema Leefbaarheid				
3 Gelukkige Mens In een verbonden platteland	<ul style="list-style-type: none"> Digitalisering Gastvrijheidseconomie Arbeidsmarkt & opleiding 	<ul style="list-style-type: none"> Meest gastvrije regio EU Arbeidsmarkt en opleiding OV en fietsbeleid Etc. 		
Specifieke dossiers	Waddengebied –	Veenweidegebied -	Friese taal -	Lelylijn

*: Genoemde voorbeelden in de handelingsdimensies Positie en Wetten & Kaders zijn bedoeld als voorbeeld zijn geen uitputtende beleidskeuzes.

Hoofdstuk 4: Financiële balans

Aan het Europebeleid zijn financiële consequenties verbonden. Dat betreft de benodigde middelen voor de inzet van provinciale cofinanciering en de bekostiging van de voortzetting van het EPF. Samengevat zijn de kosten voor Cofinanciering OP EFRO/EZ Europa en het EPF ca. 6,8 mln. euro en voor het GLB/NSP ca.21 mln. euro vanaf september 2024 t/m 2027.

4.1 Voortzetting EuropaPact Fryslân 2025-2027 n.a.v. evaluatie 2024

In de Samenwerkingsovereenkomst EuropaPact Fryslân van 4 maart 2022 is tussen de deelnemende partijen overeengekomen dat in 2024 een evaluatie van EPF plaatsvindt. Op basis van de uitkomst van die evaluatie beslissen de deelnemers of zij doorgaan met EPF in de periode 2025-2027 of dat zij hiermee stoppen.

De evaluatie is uitgevoerd in de periode april-juni 2024. Wij kunnen ons vinden in de aanbevelingen uit de evaluatie en wij zullen meewerken aan het opstellen van een nieuwe Samenwerkingsovereenkomst EPF voor de periode 2025-2027. De provinciale bijdrage zal in dit geval (conform de opzet uit het Definitief Ontwerp Friese Projectenmachine waarop EPF is gebaseerd) maximaal € 485.000 per jaar bedragen. De dekking voor deze kosten kan worden gevonden binnen het Brede Cofinancieringsbudget EFRO/EZ Europa.

4.2 Cofinanciering Europese projecten

De voorgaande raming en doelstelling € 130 mln. aan Europese subsidies tot en met 2027 In de beleidsbrief “Fryslân en Europa” was gebaseerd op de kennis van toen. Door de samenwerking in het EPF hebben wij meer inzicht gekregen in de Friese Europese activiteiten en subsidieresultaten. Bovendien droegen projecten waaraan de provincie geen cofinanciering hoefde te betalen voor een onvoorzien groot gedeelte bij aan het binnen halen van Europese subsidie voor Fryslân. Begin 2024 was de toenmalige doelstelling dan ook al bijna gehaald.

Tabel 1: *Raming Fries Europees beleid 2020 t/m 2027 en tussenrapportage begin 2024 bedragen x 1mln. euro*

2019 t/m 2027, (Fryslân en Europa 2020 t/m 2027)						
Raming t/m 2027				Tussenresultaat tot 2024		
Fondsen	Provincie Fryslân	EU subsidie	Multiplier	Provincie Fryslân	EU Subsidie	Multiplier
GLB/NSP	72	105	1,5	38	75,3	2
OP-EFRO	5	10	2,2	2,8	10,5	4
Intereg & Overig	8	15	2,0	7,9	42,7	
Totaal Fondsen	85	130	1,7	48,7	128,5	2,6
EPF	1,7	nvt	nvt	1,7	nvt	n.v.t.
Totaal:	86,7	130	1,7	50,4	128,5	2,5

Wij blijven streven naar het hoogst haalbare resultaat bij deelname aan fondsen, wat wij vooral zullen meten aan de inhoudelijke meerwaarde voor Fryslân en niet zozeer in de financiële termen maar ook aan de multiplier voor in te zetten cofinanciering.²¹ In tegenstelling tot de tussen rapportage in mei nemen wij de kosten voor EPF nu ook mee in de berekening van de multiplier, waardoor deze iets lager wordt. Daarnaast zetten wij in op de meest passende rol voor Friese partijen zeker als het gaat om focusthema’s van Fryslân en als het betreffende projectconsortium dat toelaat. Maar voor de berekening van de benodigde provinciale cofinanciering gaan wij alleen nog uit van die Europese fondsen waarmee wij de inhoudelijke thema’s voor Fryslân verder brengen én waarbij Friese cofinanciering een vereiste is. Het gaat daarbij om het Gemeenschappelijke Landbouw Beleid (GLB), het Nationale EFRO-programma-Noord, de Interreg programma’s (Interreg A, NRS, NWE en Europe), LIFE en overige. Hierbij besteden wij bijzondere aandacht aan de uitvoering van het EFRO-programma-Noord en Interreg VI-A D-NL, die beide aan het begin van deze nieuwe beleidsperiode in de uitvoering beginnen te pieken.

De betreffende monitoringgegevens over Friese Europese projecten sinds medio 2019 en de actuele restbudgetten in de programma’s 2021-2027 dienen als basis voor de verdere raming van de benodigde cofinanciering 2024 t/m 2027 van 4,5 mln. euro voor Europese fondsen OP EFRO, Interreg, Horizon, Erasmus+, LIFE, Creative Europe etc. in combinatie met inspanningsverplichtingen van de provincie en ervaringen uit vorige programmaperiodes.

De in boven en onderstaande tabellen opgenomen cijfers m.b.t. tot het GLB en de opvolger NSP inclusief het ANLb en LEADER zijn conform door Gedeputeerde en Provinciale Staten eerder vastgestelde gegevens. Voor de daarvoor geraamde cofinanciering voor de resterende periode tot en met 2027 is dekking in de begroting beschikbaar.

<i>meer</i> kans op balans 2024-2028				Totaal medio 2019-2028		
Raming				Raming		
Fondsen	Provincie Fryslân	EU Subsidie	Multiplier	Cofi	EU Subsidie	Multiplier
GLB/POP3//NSP	22,4	33,2	1,5	60,4	108,5	1,8
OP-EFRO	2,3	4,5	2,0	5,1	15	2,9
Interreg & Overige	3,1	15,3	3,4	11	58	5,3
Totaal Fondsen	27,8	53	1,9	76,5	181,5	2,4
EPF	1,45	nvt	nvt	1,45	nvt	nvt
Totaal	29,25	53	1,8	77,95	181,5	2,3

4.3 Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB) en Nationaal Subsidie Programma (NSP) inclusief LEADER en agrarisch natuur- en landschapsbeheer (ANLb).

In bovenstaande tabel is de raming voor benodigde cofinanciering voor de uitvoering van het resterende GLB/POP3-programma en het nieuwe NSP-programma en de verwachting voor de Europese subsidie voor Fryslân. LEADER en ANLb maken integraal onderdeel uit van POP3/NSP. Met de uitvoering van het GLB en NSP maakt de provincie aanspraak op de aan haar ter beschikking gestelde Europese middelen. Gedeputeerde Staten hebben in april 2023 getekend voor de uitvoering van het NSP en is daarmee de verantwoordelijkheid aan gegaan de Europese middelen te cofinancieren en te benutten voor de provincie Fryslân. In totaal is er voor de gehele NSP periode vanaf 2024 ruim €33 miljoen beschikbaar aan Europese middelen voor de provincie Fryslân. In de komende jaren zullen deze middelen middels subsidieopenstellingen worden benut. In 2029 zal duidelijk worden hoeveel van deze middelen definitief benut zijn.

In de Noordelijke kleischil is ingezet op akkervogelbeheer. Vanaf 2019 is additioneel provinciaal budget ingezet op KRW-oppervlaktewater doelen. Vanaf 2022 is met additioneel budget vanuit het ministerie LNV een start gemaakt van het Aanvalsplan Grutto en daar is vanaf 2023 een vervolg aan gegeven. De totale omvang beheer is vanaf 2023 gegroeid van 16 mln. naar bijna 20 mln. euro per jaar. Dit is conform de landelijke groei van het ANLb budget binnen het GLB-NSP.

Binnen deze groei is tevens een start gemaakt met klimaat en waterdoelen die in het agrarische gebied behaald kunnen worden.

4.4 Algemeen: onvoorziene kansen tot 2028 en financiële kaders erna

Eventuele nieuwe financiële aspecten tot 2028 kunnen in het kader van de jaarlijkse rapportage en bespreking met PS ingebracht worden ook in de brede beleidsafwegingen en andere geëigende momenten van de Planning en Control cyclus. Dat geldt ook voor de financiële consequenties van na 2027

Bijlage 1: Nadere toelichtingen

Toelichting 1: moties en toezeggingen PS 29 mei 2024

Toelichting 2: betekenis van Europa voor Fryslân

Toelichting 3: wat merken wij eigenlijk van Duitsland?

Toelichting 4: overzicht gremia Europa en Duitsland in het bijzonder (niet uitputtend, dient nog te worden aangevuld)

Toelichting 1: moties en toezeggingen van PS

Bij de behandeling van de startnotitie Beleidsbrief Europa en Duitsland 2024-2030 op 29 mei 2024 zijn door GS twee moties overgenomen en twee toezeggingen gedaan. Hieronder is de volledige tekst van de moties en toezeggingen weergegeven. Alle punten zijn in de beleidsbrief beantwoord zoals uitgelegd in de informerende brief aan PS met kenmerk 02288707 van 10 september 2024 is toegelicht. Punten 2 en 3 uit motie 02 zullen gedurende de uitvoering van de beleidsbrief worden opgepakt.

Motie 09, 01, Motie CDA, PvdA, VVD, D66, FNP, Statenlid Jonker

1. Maak duidelijke beleidskeuzes over de Friese prioriteiten in Europa en Duitsland en maak niet álles belangrijk waardoor uiteindelijk niets echt belangrijk wordt, maar wees wel bereid flexibel in te spelen op nieuwe ontwikkelingen en kansen.
2. Geef concreet aan hoe invulling wordt gegeven aan de samenwerking met Drenthe en Groningen op het gebied van Europa/Duitsland.
3. Maak helder op welke manier het College ervoor zorgt dat de eigen medewerkers in toenemende mate over kennis en kunde over Europa beschikken om zo het Friese belang in Brussel zo effectief mogelijk over het voetlicht te brengen.
4. Houd bij het opstellen van de beleidsbrief rekening met de strategische agenda 2024-2029 die in juni van dit jaar door de Europese Raad wordt vastgesteld, houd de beleidsbrief tegen het licht wanneer de nieuwe Europese Commissie in het najaar zijn werkprogramma vaststelt, en rapporteer over de eventuele bijstellingen die dat tot gevolg heeft op de dan eerstvolgende bijeenkomst van Platform Europa.
5. Voeg voortaan aan elk nieuw beleidsstuk een paragraaf toe waarin (indien van toepassing) de Europese dimensie (kansen en risico's) van het beleidsstuk in kwestie wordt toegelicht.

Motie 09,02: BBB, VVD

1. Succesvolle onderdelen uit vorige beleidsbrief in kaart brengen, zoals Interregprogramma(s), EFRO, etc. en zo mogelijk doorzetten.
2. In beeld te brengen hoe de regio's in het gebied van Vlieland tot Esbjerg de samenwerking met de EU hebben ingericht.
3. Onderzoeken hoe deze regio's samen kunnen optrekken binnen de EU op overeenkomstige thema's zoals verzilting + drinkwaterzekerheid, landbouw, energieopgave, economie en/of innovatie.
4. Houd de beleidsbrief concreet.

Toezegging 1:

It kolleezje nimt de Europese rjochtlínen fan de KRW mei yn syn belied.

Toezegging 2:

It Koleezje jout oan dat se harren ynsette om yn Straatsburgen yn Brussel op te komen foar it belied wat der no en yn de takomst is troch opsyk te gean nei gearwuriking mei oare koöperaasjes.

Toelichting 2: Europa

2.1 Betekenis van Europa voor Fryslân

Wat merken wij eigenlijk in ons dagelijkse leven van de Europese Unie (EU)? Moeilijk te beantwoorden? Dat is niet zo raar. Voor ons dagelijkse leven zijn wij in de afgelopen zeventig jaar al zo gewend geraakt aan de ‘Europese invloed’ dat wij daar ook niet meer bewust bij stil staan. Ons paspoort, de Euro, verplichte informatie op productetiketten, doorrijden zonder grenscontroles we staan er letterlijk niet meer bij stil. En wat te denken van de beschermde status van het Fries als minderheidstaal? LF2018 was een mooie opsteker met blijvend

Veel van de Nederlandse wet- en regelgeving vindt haar oorsprong in afspraken die Nederland binnen de EU heeft gemaakt. Met de recente Natuurherstelwet als recent voorbeeld die een directe doorwerking heeft naar

effect voor onze provincie. En wat te denken van subsidies voor projecten die in Fryslân neerdalen? Tegelijkertijd komen sommige Friezen niet om besluiten van de EU heen. Denk maar aan de agrarische sector of import/exportbedrijven die met andere Europese landen werken. Daar heeft de Europese wet- en regelgeving directe invloed op het dagelijkse reilen en zeilen en komt ook de provincie als overheid actief in beeld als uitvoerder van Europese wetten. De boerenprotesten in Nederland en bijvoorbeeld ook Frankrijk en Duitsland en

Brussel hebben laten zien welke reacties stikstofwetgeving te weeg heeft gebracht.

Wat in 1952 begon met kolen en staal heeft zich via het gemeenschappelijk landbouwbeleid en een douane-unie verbreed tot een gemeenschappelijke markt met vrij verkeer van personen, goederen, diensten en kapitaal. En ook het gemeenschappelijk veiligheidsbeleid zoals dat vanaf 1949 gestalte heeft gekregen in de NAVO heeft de Europese integratie gevormd. Economische integratie en veiligheid zijn twee kanten van dezelfde medaille als het gaat om een vrij, stabiel en welvarend Europa.

22

Terugblikkend op wat in de afgelopen zeven decennia is bereikt kan de EU– met alle mitsen en maren die daarbij te plaatsen zijn en de voortdurende uitdagingen – worden beschouwd als het meest succesvolle vredesproject uit de turbulente Europese geschiedenis.

Europa is voor Nederland een vierde overheidslaag geworden met een breed takenpakket. De EU, het Rijk, de provincies en de gemeenten zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden communicerende vaten in diverse combinaties. Naast de overheden zijn de regio’s voor de EU belangrijke spelers waarmee directe relaties worden onderhouden. In onze Noord-Nederlandse samenwerking met Drenthe en Groningen speelt de EU dus een belangrijke rol.

Europa geeft veel eigen ruimte aan regio’s in hun taken op het gebied van regionale taal en cultuur. Meer ruimte nog dan aan de lidstaten. Deze directe relatie is voor Fryslân van grote betekenis en is vertaald in concrete doelstellingen in de *Bestjoersôfspraak Fryske Taal en Kultuer 2024-2028* ter uitvoering van het Europees handvest voor regionale talen van minderheden. Een belangrijke bouwsteen voor zowel de nieuwe Taalnota *Fansels Frysk* en het nieuwe Cultuurbeleid *Tosken yn in nije Tiid*.

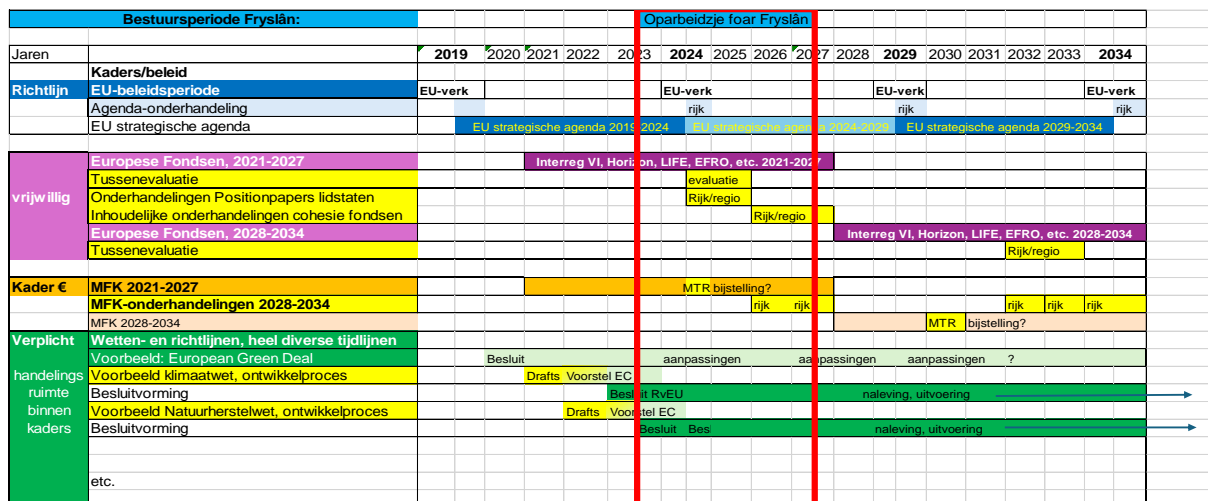
De EU is wereldwijd ook een onmisbare schaal in gesprek met andere machtsblokken over onderwerpen waarbij een enkel Europees land geen stem heeft. Dat moeten de lidstaten gezamenlijk in EU-verband doen.²³ Een bankencrisis, een Euro-crisis, de toenemende klimaatproblematiek, de Covid-19-pandemie, de oorlog in Oekraïne en migratiestromen daarover wordt mondiaal onderhandeld. De verhouding met Rusland, China en de Verenigde Staten dwingt de EU in toenemende mate tot ingrijpende geopolitieke keuzes. Onderwerpen die nu prominent op de agenda staan zijn:

- Asiel/migratie
- Veiligheid (defensie-industrie) en Strategische (on)afhankelijkheid (grondstoffen, energie)
- Klimaat/natuur/landbouw/waterkwaliteit (Green Deal, Nieuwe Natuurherstel Wet, inclusief CO₂-reductie, stikstofreductie en mestproblematiek, Kaderrichtlijn Water)²⁴
- Financiering EU (omvang en verdeling van het budget over de beleidsprioriteiten)

Europese besluitvorming verloopt traditioneel vaak traag door belangentegenstellingen tussen de lidstaten, maar er zijn ook situaties waarin een crisis tot onverwachte slagvaardigheid leidt (Covid-19 aanpak, steun aan Oekraïne). Verdeeldheid is echter nooit ver weg en onderwerpen als asiel/migratie en natuur- en klimaatbeleid leiden in veel lidstaten en daardoor ook op Europees niveau tot forse spanningen.

2.2 Toelichting : periodes, processen en besluitvorming Europese Unie

Fig 3: Periodes, processen en besluitvorming binnen de Europese Unie:

Toelichting op fig 3: in het figuur zijn de verschillende tijdsspannes van de EU-beleidsperiode (vijf jaar, ritme staat vast), de programmaperiode van fondsen (zeven jaar, ritme staat vast) en van het Financieel Kader (loopt parallel aan de programmaperiode van 7 jaar). Daaronder de kaders: wetten en richtlijnen (diverse tijdslijnen, komen vaak voort uit EU-beleid). Ter aanduiding en niet uitputtend zijn in het geel de momenten gemarkeerd waarin vanuit de lidstaten positie kan worden ingebracht zowel bij de totstandkoming van kaders, als bij de totstandkoming van Fondsen. Hoewel wij ons moeten realiseren dat de invloed vanuit de regio op de totstandkoming en verandering van de kaders zeer gering is, bestaat de meeste kans op beïnvloeding via de eerder genoemde kanalen en technieken. Het rode kader geeft het venster van de huidige provinciale bestuursperiode aan. Daaruit blijkt bijvoorbeeld, dat ten aanzien van de Europese Fondsen voor de huidige periode vaststaat voor welke thema's Fryslân kan trachten subsidie aan te vragen. De eerste fase van de ontwikkeling van de fondsenperiode 2028-2034 begint in de huidige bestuursperiode.

Toelichting 2.3: Europese Fondsen

Figuur 3: Overzicht van Subsidiefondsen waar Fryslân een beroep op kan doen 2021-2027, rode markering.

Figuur 4 laat twee verschillende soorten Fondsen zien. Aan de linke kant zijn de fondsen waaraan je mee mag doen als je in het betreffende programmagebied valt. De rode kringen geven die Fondsen waar Fryslân 'bij

hoort'. Dat zijn naast Interreg A Deutschland-Nederland, Interreg North-Sea-Region, Interreg North West, Interreg Europe en OP EFRO Noord ook maar ook het ELPO (GLB of NSP). Deze fondsen zijn decentraal georganiseerd in de regio waarop zij van toepassing zijn. Zo worden het GLB/NSP, maar ook Interreg North Sea en North West vanuit de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO) georganiseerd. Interreg A D-NL heeft het hoofdsecretariaat in Kleve zitten. Aan de rechte kant van het schema staan de fondsen die over een bepaald thema gaan, zoals LIFE voor natuur en Creative Europe voor Cultuur. Deze fondsen werken centraal vanuit Europa. Over de resultaten per Europees fonds hebben wij op 29 mei bij de vaststelling van de startnotitie van deze beleidsbrief aan uw staten gerapporteerd in een [tussenrapportage](#).

Toelichting 2.4: Europees beleid nu en vanaf 2024/25: welke Europese beleidsdoelen zijn voor Fryslân als regio het meest van belang?

Voor de nu lopende periode van Europese subsidieprogramma's zijn tot en met 2029 de Europese beleidsdoelen van 2019-2024 bepalend geweest. De verhouding tussen deze Europese beleidsdoelen en de Friese ambities die kansrijk zijn in Europese samenwerking zijn dus interessant:

Vier kernprioriteiten 2019-2024 van de EU: onze burgers en vrijheden beschermen; een sterke, dynamische economische basis ontwikkelen; aan een klimaatneutraal, groen, rechtvaardig en sociaal Europa bouwen; de Europese belangen en waarden wereldwijd behartigen. Deze zijn door de Europese Commissie (EC) vertaald in zes prioriteiten:

- Een Europese Green Deal;
- Een Europa dat klaar is voor het digitale tijdperk;
- Een economie die werkt voor de mensen;
- Een sterker Europa in de wereld;
- Bevordering van onze Europese levenswijze;
- Een nieuwe impuls voor Europese democratie.

Blik vooruit:

Op 27 juni 2024 heeft de Europese Raad de strategische EU-agenda voor de periode 2024-2029 gepresenteerd. Er zijn drie prioriteiten:

1. Een vrij en democratisch Europa.
2. Een sterk en veilig Europa.
3. Een welvarend en concurrerend Europa

De EC heeft deze prioriteiten nog niet vertaald naar concrete doelen.

De komende Europese Commissie moet een nieuwe Europese deal voor het concurrentievermogen presenteren (prioriteit 3.) op basis van aanbevelingen voor deze deal door de Europese raad in april 2024. Van de negen "essentiële aanjagers" zijn de volgende voor Fryslân interessant:

- **Eengemaakte markt:** met o.a. inzet op geheel ongehinderde grensoverschrijdende dienstverlening, onderlinge vervoersverbindingen, in 2025 komt een plan voor een gemoderniseerde eengemaakte markt met speciale aandacht voor het MKB.
- **Industrie:** met o.a. inzet op schone en digitale technologieën, AI, biotechnologie, etc.
- **Klimaat en energie:** met o.a. inzet op een energie-unie, gebruik van alle netto-nul en koolstofarme oplossingen, investeringen in elektriciteitsnetten en energieopslag.
- **Sociaal beleid:** inzet op o.a. een sterkere en toekomstbestendiger arbeidsmarkt door diverse vormen van scholing, arbeidsparticipatie en in gelijke kansen.

Matrix: Mogelijkheden voor Friese speerpunten in Europese fondsen 2021-2027

Friese speerpunten en overige thema's	Europese fondsen 2021-2027	Passende prioriteiten per fonds
<p>Focusthema: Natuur & Water in Balans Europese prioriteit 2019-2024: een Europese Green Deal Vooruitblik Europese prioriteit 2024-2029: groene en de digitale transitie, met inbegrip van een echte energie-unie</p>		
<p>1. Versterking Natuur en Water (incl. Green Deal) a. Overig thema Duurzame energie</p>	<p>1. EFRO Noord</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Van een lineaire naar een circulaire economie ▪ Van fossiele naar hernieuwbare energie
	<p>2. Interreg A D-NL</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Een innovatiever Programmagebied ▪ Een groener programmagebied <p>Thema's: * Energie & Klimaat * Agro & Food * Onderwijs * HTSM</p>
	<p>3. Interreg North Sea</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Robuuste en slimme economieën in de Noordzeeregio (onderzoek en innovatiecapaciteit; ontwikkelen van vaardigheden voor slimme specialisatie, industriële transitie en ondernemerschap); ▪ Een groene transitie in de Noordzeeregio (energie-efficiëntie, transitie naar een circulaire economie, duurzame multimodale stedelijke mobiliteit); ▪ Een klimaatbestendige Noordzeeregio (klimaatadaptatie en risico preventie, beschermen biodiversiteit en groene infrastructuur in stedelijke gebieden, en het verminderen van alle vormen van verontreiniging);
	<p>4. Interreg North West Europe</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Slimme klimaatbestendigheid voor NWE-gebieden (natuur en biodiversiteit, klimaatadaptatie); ▪ Overgang naar een plaatsgebonden circulaire economie (circulaire economie en grondstoffenefficiëntie) ▪ Innovatiecapaciteit in NWE-regio's bevorderen;
	<p>5. Interreg Europe</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Een groener en veerkrachtiger Europa
	<p>6. LIFE</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Natuur en biodiversiteit ▪ Circulaire economie en kwaliteit van leven ▪ Klimaatmitigatie- en adaptatie ▪ Hernieuwbare energietransitie
	<p>7. Horizon</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Klimaatverandering ▪ Ondersteunen Sustainable development Goals (VN) <p>Thema's: * Energie & Klimaat * Agro & Food</p>
	<p>8. GLB/NSP</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Trainingen ▪ Innovatieve landbouwbedrijven ▪ Jonge Boeren ▪ Kavelruil ▪ KRW a en b ▪ Anlb
<p>Focusthema Technische Circulaire innovatie Europese prioriteit 2019-2024: Een economie die werkt voor de mensen en een Europese Green Deal Vooruitblik Europese prioriteit 2024-2029: groene en (de digitale) transitie</p>		
<p>2. Agro & Food 3. Water(technologie) 4. Circulaire Materialen 5. HTSM 6. Maritieme Technologie</p>	<p>1. EFRO Noord</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Van een lineaire naar een circulaire economie ▪ Van fossiele naar hernieuwbare energie ▪ Van analoog naar digitaal
	<p>2. Interreg A D-NL</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Een innovatiever Programmagebied ▪ Een groener programmagebied <p>Thema's: * Agro & Food * Arbeidsmarkt, Onderwijs, gezondheid * HTSM * Energie en Klimaat</p>
	<p>3. Interreg North Sea</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Robuuste en slimme economieën in de Noordzeeregio (onderzoek en innovatiecapaciteit; ontwikkelen van vaardigheden voor slimme specialisatie, industriële transitie en ondernemerschap); ▪ Een groene transitie in de Noordzeeregio (energie-efficiëntie, transitie naar een circulaire economie);
	<p>4. Interreg North West Europe</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Slimme klimaatbestendigheid voor NWE-gebieden (natuur en biodiversiteit, klimaatadaptatie); ▪ Overgang naar een plaatsgebonden circulaire economie (circulaire economie en grondstoffenefficiëntie) ▪ Innovatiecapaciteit in NWE-regio's bevorderen;
	<p>5. Interreg Europe</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Een concurrerender en slimmer Europa; ▪ Een groener en veerkrachtiger Europa
	<p>6. LIFE</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Natuur en biodiversiteit ▪ Circulaire economie en kwaliteit van leven ▪ Klimaatmitigatie- en adaptatie
	<p>7. Horizon</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Klimaatverandering ▪ Ondersteunen Sustainable development Goals (VN) <p>Thema's: * Agro & Food * Energie & Klimaat * Waternet technologie in relatie tot gezondheid</p>
	<p>8. GLB/NSP</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Trainingen ▪ Innovatieve landbouwbedrijven ▪ KRW a en b ▪ Anlb

Focusthema Leefbaarheid		
Europese prioriteit 2019-2024: Bevordering van onze Europese levenswijze & Een nieuwe impuls voor Europese democratie.		
Vooruitblik Europese prioriteit 2024-2029: Een vrij en democratisch Europa.		
7. Gastvrijheidseconomie	1. Interreg A D-NL	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Een groener programmagebied ▪ Samenwerken aan een verbonden grensgebied Thema's: Energie & Klimaat
	2. Interreg North Sea	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Robuuste en slimme economieën in de Noordzeeregio (onderzoek en innovatiecapaciteit; ontwikkelen van vaardigheden voor slimme specialisatie en ondernemerschap); ▪ Een groene transitie in de Noordzeeregio (energie-efficiëntie, transitie naar een circulaire economie);
	3. Interreg North West Europe	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Overgang naar een sociaal inclusieve, duurzame en veerkrachtige samenleving (arbeidsmarkt, gezondheidszorg, cultuur en toerisme).
	4. Interreg Europe	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Een groener en veerkrachtiger Europa.
8. Friese taal	1. Creative Europe	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Het Europese culturele en taalkundige erfgoed en zijn verscheidenheid te waarborgen, te ontwikkelen en te bevorderen. ▪ De concurrentiekracht en het economisch potentieel van de culturele en creatieve sectoren te vergroten, in het bijzonder van de audiovisuele sector.
	2. Interreg A D-NL	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Samenwerken aan een verbonden grensgebied. ▪ <u>Een Europa dichter bij de burger.</u>
Overig thema Cultuur:	1. Creative Europe	<ul style="list-style-type: none"> ▪ De concurrentiekracht en het economisch potentieel van de culturele en creatieve sectoren te vergroten, in het bijzonder van de audiovisuele sector. ▪ Het Europese culturele en taalkundige erfgoed en zijn verscheidenheid te waarborgen, te ontwikkelen en te bevorderen.
	2. Interreg A D-NL	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Samenwerken aan een verbonden grensgebied. ▪ Een Europa dichter bij de burger ▪ <u>Arbeidsmarkt, Onderwijs, gezondheid</u>
	3. Interreg North West Europe	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Overgang naar een sociaal inclusieve, duurzame en veerkrachtige samenleving (arbeidsmarkt, gezondheidszorg, cultuur en toerisme).
	4. Interreg Europe	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Een socialer en inclusiever Europa.
Overig Thema Digitalisering:	Alle fondsen	Dit overige thema kan overal waar het ondersteunend is aan speerpunten worden meegenomen.

Bovenstaande matrix geeft aan bij welke fondsen mogelijkheden, zogenaamde haken bestaan voor de Friese focusthema's en overige thema's. Aan deze tabel kunnen geen rechten worden ontleend en het biedt ook geen garanties op daadwerkelijke toekenning in reactie op projectaanvragen. Dit schema is aan continue veranderingen onderhevig en zal regelmatig geactualiseerd moeten worden.

Toelichting 3 : Duitsland

3. 1 En wat merken wij van Duitsland?

Wij kunnen ons niet voorstellen dat u in Fryslân nog nooit iets van Duitsland of Duitse mensen heeft gemerkt. Om te beginnen vertoeven Duitse gasten graag in Fryslân. Voor en dagje uit of een vakantie, in onze steden, dorpen, op onze eilanden of varend over Friese wateren. Nederland is een populair studieland voor Duitse studenten en zo is er ook een heuse Duitse studentengemeenschap in Leeuwarden die op het aanbod van de Campus Fryslân van de Rijksuniversiteit Groningen (Rug/CF) en de Hogescholen afkomen. (statistieken in plaatjes later toevoegen). Er vinden tussen Friese en Duitse Scholen veel uitwisselingen plaats. En de Bruine Vloot is voor menige Duitse scholier een keer in het leven een onvergetelijke bestemming voor een schoolreisje.

En andersom? We zij ook zo in Duitsland. En net als de samenwerking op breed Europees niveau is ook de samenwerking tussen Fryslân en Duitsland niet nieuw. Vanuit geopolitiek oogpunt is in Europese landen en regio's de intrinsieke interesse voor internationale samenwerking tussen de buurlanden sterker geworden. Wij gaan graag met elkaar om. Tussen Fryslân en heel Duitsland vindt

De totaalwaarde van de Friese export van goederen was in 2022 grofweg 9,5 miljard euro. Ruim de helft (62%) van de Friese export ging in 2022 naar landen in de Europese Unie. Duitsland staat aan 1ste positie en is goed voor 29% van de Friese export. Daarbij is de totale exportwaarde in 2022 is ten opzichte van 2021 met bijna 1,5 miljard toegenomen, goed voor een groei van 18,2%. Met name de export naar Duitsland is met een groei van 1 miljard fors toegenomen. De exportwaardes van alle provincies samen zijn goed voor een groei van 16,3%.

onder andere handel, samenwerking tussen scholen, culturele, wetenschappelijke en sport gerelateerde organisaties plaats, evenals de vele privé bezoeken voor studie en of vakanties over en weer. Nederland is voor Duitsland een belangrijke handelspartner en staat op de tweede positie bij de export en derde positie bij de import in 2023.

Maar niet alleen de handel speelt een rol. Nederland staat, na de VS, op de tweede positie van directe Duitse investeringen in het buitenland en andersom is Duitsland het eerste land van keus voor directe Nederlandse investeringen over de grens.

“Directe buitenlandse investeringen zijn een belangrijk instrument in internationale economische integratie omdat hiermee kapitaal wordt ingebracht vanuit de ene economie in de andere economie. Nederland behoort wereldwijd tot de landen met de grootste buitenlandse directe investeringen, zowel ingaand als uitgaand.”

Voor Fryslân liggen deze cijfers lager, maar naar verhouding blijft de rol van Duitsland ook voor Noord-Nederland en Fryslân net zo belangrijk.²⁵

Vanuit Fryslân is het net als voor de hele Noordelijke regio door de kortere afstand logisch dat de verbinding met de Duitse regio's in het noorden en noordelijke midden van Duitsland groter zijn dan met andere Duitse regio's. In het historische perspectief vanuit de Frieslanden²⁶ delen wij een geschiedenis, die in taal en cultuur te beleven en zelf hoorbaar is.

Het Noordwesten van Nedersaksen, de regio Weser-Ems lijkt in veel opzichten (sociaal)economisch, en landschappelijk zelfs meer op Noord-Nederland en Fryslân dan andere regio's in Nederland. Naast de verbinding met Weser-Ems in het bijzonder en met Nedersaksen breed, zetten wij ook in op de verbinding met andere gebieden in Duitsland, zoals Nordrijn-Westfalen, Schleswig-Holstein, Bremen, Hamburg, Baden-Württemberg, Beieren en Berlijn en andere deelstaten. Er bestaan diverse overige contacten zoals de vitale band van Duitse steden met Friese gemeenten tussen Dokkum en Fulda en Ameland en Kleve. Wij zullen op basis bestaande data en contacten regio's met overeenkomstige profielen voor economische ontwikkeling, de balans tussen natuur en economie en leven in brede welvaart opzoeken en potentiële samenwerking daarmee verkennen. ²⁷

Staatsinrichting

Nederland is een Monarchie en Gedecentraliseerde Eenheidsstaat en Duitsland is een Federale Republiek. In de bilaterale samenwerking met Duitsland verhouden wij ons met drie Nederlandse overheidslagen¹ tot vier Duitse overheidslagen¹ aangevuld met *Regierungsbezirken* of zoals in Nedersaksen met *Ämtern für regionale Landesentwicklung*. Werken wij vanuit Fryslân met Duitsland samen in de Europese context zoals bijvoorbeeld in het Europese Subsidieprogramma Interreg VI A Deutschland-Nederland, zo komt de Europese overheidslaag er nog bij. Ook kunnen de bevoegdheden voor bijv. natuur en zorgaanbod per deelstaat anders ingericht zijn. De bevoegdheden en geografische schaal van de verschillende overheidslagen zijn niet één op één vergelijkbaar met het Nederlandse overheidssysteem. Zo liggen in Duitsland de bevoegdheden voor Onderwijs en Wetenschap, voor Politie & Veiligheid en voor Cultuur bij de deelstaten, terwijl de eerste twee bevoegdheden in Nederland zijn ondergebracht bij het Rijk, en de Gemeenten en cultuur zelfs bij alle drie overheidslagen. De verschillende staatinrichting zet zich ook voort in een andere inrichting van de samenleving bijvoorbeeld de organisatie van maatschappelijke organisaties of het bedrijfsleven en met name het MKB. Deze voorbeelden tonen aan dat aan beide zijden van de grens bij eigenlijk elk onderwerp gepuzzeld moet worden welke overheden of andere instanties bevoegd zijn met de daarbij behorende voorbereiding om met elkaar tot afspraken en uitvoering te komen. Bovendien zal het helpen de afzonderlijke zelfstandigheid van de deelstaten goed voor ogen te zien. Als Nederland, regio en provincie hebben wij te maken met 16 afzonderlijke deelstaten, die zich weer heel eigen en divers verhouden tot elkaar en de Bond.

3.2 Investeren in elkaar - duurzame relaties

Om de verschillen in overheidssystemen en andere organisatie van andere sectoren tussen Duitsland en Nederland zo goed mogelijk te overbruggen is de samenwerking tussen de (Noord)-Nederlandse provincies onderling van groot belang. Hiermee ontstaat een grotere schaal aan Nederlandse zijde waardoor de dialoog met Duitse partners op een groter schaalniveau sneller kan verlopen.

De tijd nemen voor het opbouwen en onderhouden van relaties is in de Duitse deelstaten groot goed. Net zo goed als een gedegen voorbereiding is ook het besef dat een half uur eerder arriveren en na de vergadering ook tijd nemen voor de lunch of het diner minstens zo belangrijk is als betrouwbaarheid en echt zaken willen doen.

Duurzame relaties, netwerken en ecosystemen vinden wij dan ook belangrijk. Tegelijkertijd zoeken wij zeker ook naar nieuwe contacten met gelijkgestemden op inhoud. Wij investeren daarom verder in de uitwisseling van innovatieve vakkennis. Zeker in de Duitse samenwerking kunnen wij onze rol vanuit *Fryslân als regio* nog extra kracht bijzetten. Daarnaast zoeken en creëren wij gelegenheden voor inhoudelijke ontmoeting die het interculturele begrip over en weer versterken in het bijzonder door handelsmissies, werkbezoeken en bilaterale culturele evenementen en interbestuurlijke uitwisseling. En wij maken keuzes. Niet alles kan omdat wij niet willen verzanden in oppervlakkigheden.

Hierbij betrekken wij belanghebbenden en initiatiefnemers uit de Friese *innovatieve ecosystemen* conform de definitie uit hoofdstuk 1. en waar mogelijk leggen wij de verbinding met jongeren. In de samenwerking met onze partners in Duitsland zijn wij ons bewust van het feit dat duurzaam werken over de grens inzet vraagt. Want omdat wij zo op elkaar lijken, zien wij de verschillen die er zijn tussen beide culturen makkelijk over het hoofd. Daar maken wij werk van ook door de investeren in de Duitse taalbeheersing.

3.3. De Friese -Duitse kansen focus en samenhang

De volgende kaders hebben geleid tot inhoudelijke focus voor de periode 2024-2027:

- de focus die in het huidige bestuursakkoord wordt gelegd op brede circulariteit volgens het concept van de Blue Delta en op Duitsland;
- de prioriteiten uit de huidige RIS3 Noord-Nederland 2021-2027;
- De ervaringen/oogst van het Friese Duitslandbeleid uit de vorige bestuursperiode 2019-2023;
- ‚RIS 3 Niedersachsen 2021-2027‘
- De ‚Regionale Handlungsstrategie Weser-Ems 2020-2027‘
- ‚Der Niedersächsische Weg‘
- ‚Niedersächsische Strategie Biologisierung 2022‘
- Het Samenwerkingsprogramma Interreg VI A D-NL
- Samenwerkingsagenda GROS Niedersachsen-Nederland

De algemene insteek is: integrale verbinding en cross-overs realiseren. Ook heeft de jeugd onze bijzondere aandacht: Waar dat mogelijk is gaan wij in op initiatieven van hun kant of betrekken wij hen in de samenwerking met Duitsland.

Toelichting 4: overzicht gremia Europa en Duitsland in het bijzonder

4.1 Samenwerkingsverbanden en programma’s

Wij zetten de Friese deelname aan bestaande programma’s, netwerken en gremia voort, omdat deze in de samenwerking met onze Duitse partners een onmisbare schakel vormen voor de inhoudelijke ontmoeting tussen Fryslân en Duitsland. In deze context hechten wij ook bijzondere waarde aan de interregionale samenwerking en krachtenbundeling binnen (Noord)-Nederland. Het gaat hierbij om Grensoverschrijdende Samenwerkingsagenda Niedersachsen-Nederland (GROS NdS-NL), de samenwerking via de Europese Fondsen Interreg A-Deutschland-Nederland (D-NL), Interreg North Sea, interreg Northwest Europe en Interreg Europe en binnen het Netwerk van de Noordzeecommissie en CPMR. Maar ook de Eems Dollard Regio (EDR), Trilaterale Samenwerking Wadden Sea Unesco Wereld erfgoed, Network to Promote Linguistic Diversity ([NPLD](#)).

Daarnaast stimuleren wij Friese initiatiefnemers en andere betrokken partijen om aan een selectie van belangrijke grensoverschrijdende en bilaterale samenwerkingsverbanden, programma’s en netwerken deel te nemen of nieuwe samenwerking te initiëren (zie hoofdstuk 2.3 en 2.4).

GROS NdS-NL en Interreg A D-NL

De inhoudelijke doelstellingen van de Samenwerkingsagenda GROS en het Interreg VI A-D-NL Programma zien wij als grote kans om elkaar versterkende doelstellingen van Fryslân en Niedersachsen in het bijzonder van de regio Weser-Ems uit te voeren. Binnen Interreg A-D-NL werkt Fryslân als regio ook met Noordrijn-Westfalen samen.

GROS

GROS agenda:

- Economie en handelsbevordering
- Arbeidsmarkt, Onderwijs en Taal
- Energie und Klimaat
- Infrastructuur en Bereikbaarheid
- Water und Natuur

Fryslân maakt deel uit van de Nederlandse grensregio met Nedersaksen. Daarom nemen wij al geruime tijd deel aan de Grensoverschrijdende Samenwerkingsagenda Niedersachsen-Nederland (GROS NdS-NL) die tussen beide landen Nederland en Nedersaksen is vastgesteld. De belangrijkste samenwerkingsthema’s van de grensregio zijn hierin overeengekomen. Vanuit Fryslân zetten wij onze deelname voort en nemen inhoudelijk de trekkersrol op ons voor het thema Circulaire Economie in de grensregio. Deze rol vervult de Commissaris van de Koning.

Doel is via de structurele governance van bestuurlijke aanspreekpartners in de grensregio de weg te vinden voor maatwerk en afstemming aan beide zijden van de grens. Deze governancestructuur is ook een ingang om de hoofdstuk 2.3

dimensie van lobby en coalitievorming op verschillende overheidsniveaus tot en met Europa in te vullen. Wij komen als betrokken partijen op regionaal en landsniveau op voor belangen van de samenwerkingsagenda in de grensregio in richting Brussel.

Succesvolle resultaten hiervan zijn grensoverschrijdende samenwerking tussen Duitse en Nederlandse politie, Arbeidsmarktbemiddeling en het ontstaan van Grensinformatiepunten de zogenaamde GIP'S. De GIP's worden momenteel door Nedersaksen gefinancierd ten behoeve van het agendapunt Arbeidsmarkt van de CROS-agenda. Wij zetten onze deelname aan de GROS-agenda voort en dragen samen met het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, de "Staatskanzlei Nedersaksen", het "Ministerium für Bundes- und Europaangelegenheiten und regionale Zusammenarbeit" vertegenwoordigd door het "Amt für Regionale Landesentwicklung Weser-Ems", de [Eems Dollard Regio](#) (EDR) en de provincies Groningen, Drenthe en Overijssel bij aan het initiëren, concretiseren en versnellen van de grensoverschrijdende agenda.

Interreg A Deutschland-Nederland

Focusthema's

Agro & Food

Health & Care

High Tech Systems & Materials

Energie & Klimaat

Integration, Bildung & Arbeidsmarkt

Prioriteit 1
Een innovatiever programmagebied

Prioriteit 2
Een groener programmagebied

Prioriteit 3
Samenwerken aan een verbonden grensgebied

Prioriteit 4
Een Europa dichterbij de burger in het grensgebied

Wij werken al sinds 2007 mee aan het Europese subsidieprogramma Interreg A D-NL. Met twee innovatieve prioriteiten waarin de meeste programmamiddelen zijn gereserveerd, sluiten de doelstellingen van het programma perfect aan bij de missies en speerpunten van Fryslân en van de RIS3 Noord 2021-2027. Doordat interreg A een Partnerprogramma is, nemen wij als leden van het bestuur deel aan de beoordeling en besluitvorming over projectaanvragen. Wij koesteren de relaties die wij op deze manier met onze Duitse collega-overheden, de grensregio's en de programma-instanties onderhouden. Wij bevorderen makkelijke ingangen in (Noord-)Nederland voor Duitse partners en trekken binnen de kaders van het Programma gezamenlijk op. Binnen de beschikbare financiële kaders stellen wij cofinanciering ter beschikking aan projecten die voldoen aan de programma-eisen en aan het Friese beleid.

3.2 Netwerken en samenwerkingsverbanden gericht op Europa

Binnen Fryslân

- **Vereniging Circulair Friesland**

De Vereniging Circulair Friesland heeft meer dan 150 leden, - bijna 100 bedrijven, alle Friese overheden en alle onderwijs- en kennisinstellingen (mbo, hbo en universitair) die hier gevestigd zijn. Het doel van VCF is het organiseren en versnellen van de circulaire transitie van haar leden en van de regio. Dit gebeurt vanuit de ambitie dat Fryslân in 2025 één van de meest circulaire transitieregio's van Europa is en dat in 2030 de landelijke klimaatdoelstellingen in onze regio zijn gerealiseerd.

- **Spark the Movement**

SPARK the Movement is een door de VN [erkende RCE](#). en werkt aan inspireren van scholen, experimenteren met leervraagstukken over alle niveaus heen en verduurzamen van het onderwijscurriculum. SPARK is een initiatief van vereniging Circulair Friesland om het onderwijs structureel te betrekken bij de beweging richting een circulaire economie en een duurzame wereld.

- **Wateralliance**

De Water Alliance is een samenwerkingsverband tussen de overheid, kennisinstellingen én het bedrijfsleven. De nadruk ligt op het bedrijfsleven in de innovatieve en duurzame watertechnologie die wereldwijd vermarkt kan worden. Samen met Wetsus, het CEW en CIV Water vormt de Water Alliance een innovatieketen voor de watertechnologie op de WaterCampus in Leeuwarden.

- **WaterCampus Leeuwarden**

WaterCampus Leeuwarden is het knooppunt van de Nederlandse watertechnologiesector, en heeft de ambitie deze sector verbindende rol te vervullen voor heel Europa. WaterCampus organiseert samenwerking tussen (inter-)nationale bedrijven, kennisinstellingen en overheden in de watertechnologiesector, om synergie te creëren voor innovatie, onderwijs en ondernemerschap van wereldniveau en om daarmee de positie van Europese watertechnologie te versterken. Meer dan 300 bedrijven en kennisinstellingen zijn aan WaterCampus verbonden. WaterCampus biedt naast deze samenwerkingsfunctie een unieke onderzoek infrastructuur en is daarmee een ontmoetingsplaats van wetenschappers en bedrijven uit heel Europa.

In Noord-Nederland

- *Samenwerkingsverband Noord-Nederland (SNN)*; Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling ([EFRO](#)) 2021-2027;

In Nederland

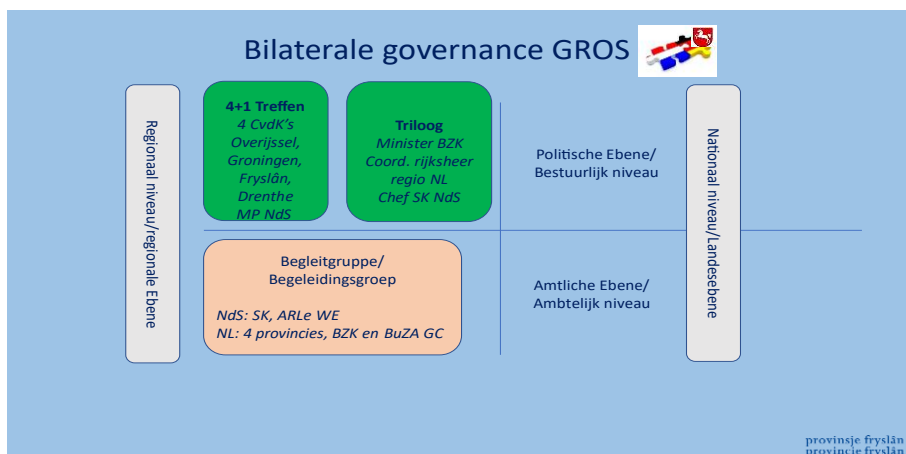
- Interprovinciaal overleg ([IPO](#));
- [Omgevingsberaad Waddengebied](#);
- Internationale werkgroep Lelylijn Nederland;
- Vakministeries in Den Haag;
- Tweede Kamer;

In Europa

- Comité van de Regio's van de Europese Unie;
- Congres van Lokale en regionale Overheden van de Raad van Europa, Straatsburg
- Huis van de Nederlandse provincies (HNP), Brussel;
- Permanente Vertegenwoordiging Nederland bij de EU, Brussel;
- Permanente vertegenwoordiging van andere EU-lidstaten in Brussel;
- Conference of Peripheral Maritime Region's/North Sea Commission;
- Network for the Promotion of Linguistic Diversity (NPLD);
- Association of Cities and Regions for sustainable Resource management ([ACR+](#));
- [Wadden Sea Board](#);
- Interreg Programma's: Deutschland-Nederland, North Sea, North West Europe, Europe
- Creative Europe
- Horizon
- LIFE
- Erasmus+

In relatie tot in het bijzonder Duitsland:

- Grensoverschrijdende Samenwerking Niedersachsen-Nederland

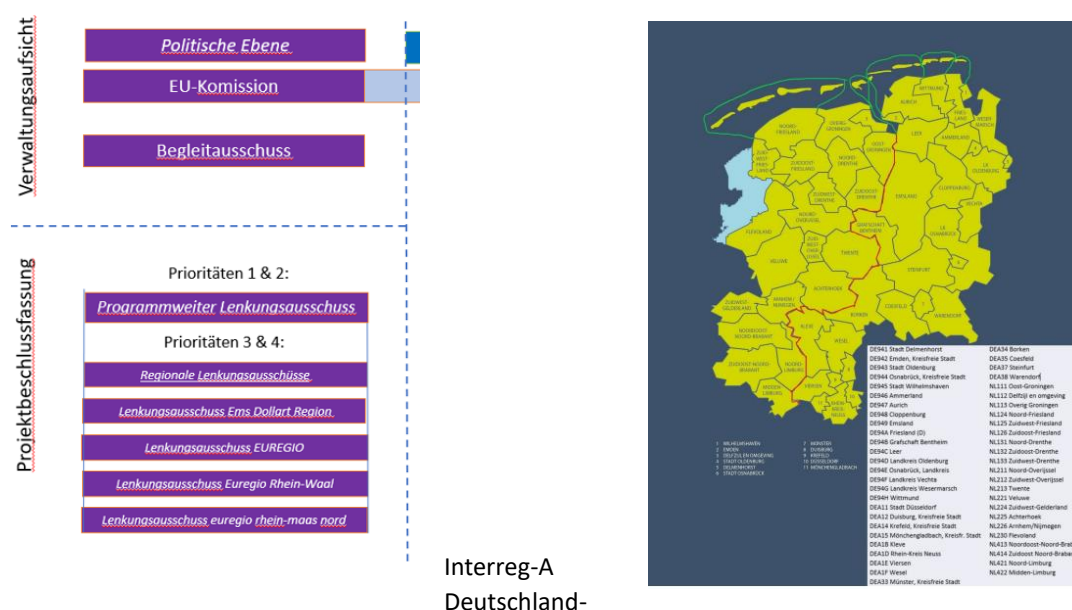

Organogram grensoverschrijdende Coöperatieagenda Niedersachsen-Nederland. Fryslân neemt bestuurlijk deel in het 4+1 Treffen.

Bovenstaand fig. laat in de groene vakken de bestuurlijke overlegstructuur tussen Niedersachsen en Nederland zien. In de Triloog ontmoeten de verantwoordelijke ministers op landsniveau elkaar vergezeld door de coördinerende Rijksheer namens de Nederlandse grensregio Noordoost om besluiten over de gemeenschappelijke uitvoering te nemen en om te sturen op de voortgang van de samenwerkingsagenda. In het 4+1 Treffen wisselen de Ministerpresident van Niedersachsen en de CvdK's uit de grensregio (Overijssel, Groningen, Fryslân en Drenthe) relevante informatie uit de grensregio uit, leggen vragen voor. Voor het nodige huiswerk aan Nederlandse zijde ter voorbereiding van bestuurlijke vergaderingen in het kader van GROS is aan Nederlandse zijde een Nederlandse Stuurgroep GROS in gericht. Voorzitter is Rijksheer voor de Nederlandse regio CvdK Paas. Van Friese zijde is CvdK Brok lid. In tegenstelling tot de andere drie provincies nemen nog geen Friese gemeenten deel aan de Nederlandse stuurgroep GROS. Dat is wel de ambitie van de provincie Fryslân.

- [Interreg VI A Deutschland-Nederland 2021-2027](#)

Organogram bestuur Interreg VI

Nederland is een Europees Subsidiefonds uit de familie van de Interreg programma's dat zich richt op de samenwerking in de grensgebieden binnen Europa. Fryslân maakt deel uit van het programmagebied en heeft

de samenwerkingsovereenkomst tussen de vijftien Programmapartners ondertekent. De programmapartners de drie landen Noordrijn-Westfalen, Nedersaksen en Nederland. Naast deze drie landen zijn de acht provincies, Groningen, Fryslân, Drenthe, Overijssel, Flevoland, Gelderland, Noord-Brabant en Limburg als overheden partners net als vier grensregio's Eems Dollard Regio, de EUREGIO, de Euregio Rijn waal en de Euregio Rijn Maas Noord. Fryslân is lid in het Comité van Toezicht en vertegenwoordigd samen met Overijssel de achtprovincies in de voorbereidings- en begeleidingsgroep in opdracht van het Comité van Toezicht. Fryslân is Vicevoorzitter en lid in de Regionale Stuurgroep Eems Dollard Regio die besluit over regionale projecten. De Regio Noord in Nederland is bij toerbeurt tussen de drie noordelijke provincies lid van de programmabrede stuurgroep waarin besloten wordt over innovatieve projecten.

- **Eems Dollard Regio (EDR), (Bad Nieuweschans)**

kaart uit de Strategie No(o)rd2020+ met het werkgebied van de EDR.

De EDR is een gemeenschappelijke regeling voor gemeenten, Landkreise en andere communale overheden. De EDR is zowel partner in Interreg A Deutschland- Nederland als ook lid van de Nederlandse Stuurgroep GROS.

Tot op heden is nog geen Friese gemeente lid van de Gemeenschappelijke Regeling EDR. Het is de ambitie van de provincie Fryslân om Friese gemeenten te stimuleren lid te worden en actief bij te dragen aan de agendavorming van de EDR. Gezien de relatie met zowel het GROS als ook Interreg A ligt Friese lidmaatschap aan de EDR voor de hand.

- **Rijnland Instituut (Emmen)**

Het Rijnland Instituut is een kennisinstituut voor regionale ontwikkeling met verschillende partners in Noord-Nederland en Noordwest-Duitsland. Het netwerk stimuleert kennisontwikkeling, -deling en -toepassing door en voor het regionale beroepsonderwijs (hbo en mbo). Dankzij goede contacten met de regionale beroepsvelden vindt dit plaats in samenwerking tussen overheid, onderwijs, ondernemers en burgers (quadruple helix). Het Rijnland Instituut bevordert dankzij een krachtenbundeling van de beroepsonderwijsinstellingen aan beide kanten van de grens de arbeidsmarktrelevante opleiding in de Euregionale kenniseconomie en draagt hierdoor bij aan het grensoverschrijdend wonen, werken, leven en studeren.

- **Fryslân Paviljoen**

Het Fryslân Paviljoen is een fysieke presentatie van Friese MKB-bedrijven op diverse grote beursevenementen in Duitsland. Het is een initiatief van Oranjewoud Export Academy. Het gaat om ondernemers die de Duitse markt beter willen leren kennen om zo hun export naar Duitsland te vergroten. Zij volgen een gezamenlijk programma waarbij ook experts en studenten (NHL Stenden) betrokken zijn.

4. Inhoudelijke informatie specifieke thema's

Europese Green Deal

Voor de toekomst van Europa is een gezonde planeet noodzakelijk. De EU-landen hebben zich ertoe verbonden om uiterlijk in 2050 klimaatneutraal te zijn, in lijn met de toezeggingen in het kader van de Overeenkomst van Parijs. De Green Deal is de strategie waarmee de EU het doel voor 2050 wil bereiken.

- [Europese Green Deal](#)
- eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/HTML/?uri=CELEX:52019DC0640

Bijlage 2: Eindnoten en Bronnenlijst

Bronnenlijst

1. Geraadpleegde bronnen

Europa

- [De organisatie van de EU - ProDemos](#)
- [Consilium \(europa.eu\)](#)
- [De EU in eenvoudig Nederlands | Europese Unie \(europa.eu\)](#)
- [Europa in 12 lessen - Publications Office of the EU](#)
- [Instellingen Europese Unie - Europa decentraal](#)
- [HNP \(nl-prov.eu\)](#)
- [Home - Erasmus+ \(europa.eu\)](#)
- [Mijlpaal: Europese FietsVerklaring getekend - Fietsplatform](#)

Rijk

- [Circular Dutch economy by 2050 | Circular economy | Government.nl](#)
- Rijksdienst voor ondernemend Nederland (RVO)
- Regiodeal Noordwest
- Regiodeal NIL
- Regiodeal Eilanden
- [Agenda 2050 Waddengebied](#)
- Nationale Omgevingsvisie

Provincie Fryslân

- Beleidsbrief Fryslân en Europa 2020-2023
- Uitvoeringsagenda Fryslân en Europa 2020-2023
- [Bestuursakkoord Oparbeidzje foar Fryslân](#)
- Begroting Fryslân 2024
- [Omgevingsvisie Fryslân De Romte Diele \(2020\)](#)
- [Startnotitie Provinciale Omgevingsvisie Startnotysje Fryske Beliedsbrieff Europa/Dútslân aginda 2024-2027 Provincie Fryslan \(notubiz.nl\)](#)
- [Planbureau Fryslân: Cijfers | Mensen | Inzicht \(planbureau Fryslan.nl\)](#)
- [Home | Fryslan](#)
- [Wolkom by de begrutting fan de provinsje Fryslân | Wolkom by de begrutting fan de provinsje Fryslân | Fryslan \(provinciale-begroting.frl\)](#)
- Sharepoint-Site Provincie Fryslân, Organisatieontwikkeling
- Beleidsbrieven en -agenda's van de besproken thema's
- Verslagen van gesprekken gevoerd door gedeputeerde Douwstra met CdK Brok en de gedeputeerden Wiersma, Folkerts, Knol en De Vries als input voor deze Beleidsbrief;
- Verslagen van gesprekken gevoerd met relevante beleidsteams en andere organisatieonderdelen als input voor deze Beleidsbrief.
- Motie 9.1, CDA, PvdA, VVD, D66, FNP, Jonker, 29 mei 2024
- Motie 9.2, BBB, VVD, 29 mei 2024
- Toezegging, 29 mei 2024: It kolleezje nimt de Europese rjochtlinen fan de KRW mei yn syn belied.
- Toezegging 29 mei 2024: It Kollleezje jout oan dat se harren ynsette om yn Straatsburgen yn Brussel op te komen foar it belied wat der no en yn de takomst is troch opsyk te gean nei gearwurking mei oare koöperaasjes.

Friese Gemeenten:

- *VFG PoHo Europa & Internationalisering:*
De ontwikkeling van de conceptbeleidsbrief is twee keer besproken in het PoHo (bestuurlijk-ambtelijke toelichting).
- Veertien van de achttien gemeenten hebben gereageerd op de vragenlijst over hun inzet op Europa. Het collectieve gesprek tussen gedeputeerde Douwstra en Friese gemeentebestuurders heeft plaatsgevonden in de AV van EPF;

EuropaPact Fryslân:

- *Samenwerkingsovereenkomst Friese Projectenmachine (EuropaPact Fryslân) 2022;*
- *Subsidieregeling Ondersteuning Europese projectontwikkeling Fryslân, 2023;*
- *Rapport Lerende evaluatie EuropaPact Fryslân, 2024.*
- Er zijn gesprekken gevoerd met de ambtelijke Klankbordgroep (in uitgebreide samenstelling) en bestuurlijk-ambtelijk met de Algemene Vergadering.

VNO-NCW/MKB Noord

- Ingevulde vragenlijst door de voorzitter van VNO-NCW/MKB Noord.

Europa- en Duitslandbeleid van de provincies:

- *Groningen*
- *Drenthe*
- *Overijssel en Gelderland*
- *Utrecht*

Wetterskip Fryslân:

- Op basis van de ingevulde vragenlijst heeft een gesprek plaats gevonden op met de plv. directeur.

Gezamenlijke documenten met andere provincies:

- [Investeringskader Waddengebied \(IKW\)](#);
- Research & Innovation Strategy for Smart Specialisation ([RIS3](#)) Noord-Nederland 2021-2027.

Gemeenten NL:

<https://vng.nl/sites/default/files/2022-04/VNG-Europavisie-en-strategie-2022-2030.pdf><https://vng.nl/sites/default/files/2022-02/De-europese-agenda-2022.pdf>

Duitsland in het bijzonder:

- [Samenwerkingsprogramma Interreg VI A Deutschland-Nederland](#)
- Strategie No(o)rd 2020+ EDR
- Coöperatie-agenda Grensoverschrijdende Samenwerking Niedersachsen-Nederland, GROS
- [Circular Economy in Germany - Circular Economy Roadmap for Germany — Circular Economy Initiative \(circular-economy-initiative.de\)](#);
Federal Ministry of Education and Research (BMBF), developed and supported by a large number of social actors from science, industry and civil society, the focus of this roadmap has thus been, from the very beginning, on shaping a consistent, common target vision for a Circular Economy in 2030 and formulating concrete recommendations for action.
- [Niedersachsen: Sicher in Zeiten des Wandels](#), Koalitionsvertrag 2022 – 2027
- [RIS 3 Niedersachsen 2021-2027](#)

- [Regionale Handlungsstrategie \(RHS\) 2020-2027 Weser-Ems | Amt für regionale Landesentwicklung Weser-Ems \(niedersachsen.de\) 061-Landesstrategie-Biologisierung.pdf, 2022](#)
- [Strategie No\(o\)rd 2020+ Eems Dollard Regio](#)
- Emden/Leer: [Technology of Circular Economy \(M.Eng.\) - Hochschule Emden/Leer \(hs-emden-leer.de\)](#)
- *Innomatch: E-auto-batterijen*
[Battery recycling: the path to a circular economy in Lower Saxony | innomatch niedersachsen \(nds.de\)](#)
- [Batterie-Recycling: Der Weg zur Kreislaufwirtschaft in Niedersachsen - Automotive Agentur Niedersachsen \(nds.de\)](#)
- [Deutsche Normungsroadmap Circular Economy \(gruene-niedersachsen.de\)](#)

Eindnoten

-
- ¹ Gebaseerd op Huizinga, 2020, Artikel [“Verhaaltjes bij een beeld”](#)
- ² Foto 1 Bron: [De Ideaal, lid van de vloot Historische Zeilvaart Harlingen](#)
- ³ Foto 2: Bron: eigen Archief, Prinses Margrietsluis
- ⁴ Grondhouding van de Friese ondernemers, onderwijs en overheden met elkaar samen vanuit één gedeelde economische samenwerkingsagenda voor Fryslân. Voor een veerkrachtige en toekomstbestendige Mienskip waar iedereen mee kan doen. Zelf-samen-doen!
- ⁵ [Definitie innovatief ecosysteem](#): Een innovatief ecosysteem is een netwerk waarin overheden,
- ⁶ ondernemers, onderzoeks- en onderwijsinstellingen en overige maatschappelijke organisaties (de 5 O's) samen werken aan innovatie.
- ⁷ Motie 01, CDA, PvdA, VVD, D66, FNP, Statenlid Jonker, aangenomen, 29 mei 2024.
- ⁸ Blue Delta Fryslan, bron: Innovatiepact Fryslân, 2023
- ⁹ [Bron](#): De Noord-Nederlandse Agrosector en Agrocluster in Beeld, 2022
- ¹⁰ [NSP](#): Het NSP is gericht op [toekomstbestendig boeren](#), wat gestimuleerd en gesteund wordt door verscheidene [regelingen en instrumenten](#) uit het totale [GLB-budget](#).
- ¹¹ [Circular Economy Roadmap for Germany | European Circular Economy Stakeholder Platform \(europa.eu\)](#)
- ¹² [FSP LIF TOTAAL-DEF.pdf \(planbureau Fryslan.nl\)](#)
- ¹³ Bron: De Friese Imagomonitor 2024: de gemiddelde aantrekkelijkheidsscore voor Fryslân als plek om te recreëren is 8,4 onder Friezen (inwoners) en 6,7 onder niet-Friezen (bezoekers) ()
- ¹⁴ [Bron](#): Onderzoek Inkomend Toerisme (OIT), 2022 en *Onderzoek Inkomend Dagbezoek (OID), 2021/2022*
- ¹⁵ [Programma | Veenweide \(veenweide Fryslan.frl\)](#)
- ¹⁶ Koalitionsverdrag Niedersachsen 2022-2027, p. 15: Moorschutz
- ¹⁷ [Timeline - Mid-term revision of the EU long-term budget 2021-2027 - Consilium \(europa.eu\)](#)
- ¹⁸ De Raad van Europa is geen orgaan van de EU. Er bestaat wel een nauwe samenwerking. In de Raad van Europa maken regeringen van 46 Europese landen afspraken met elkaar. Bijvoorbeeld om kinderarbeid en cybermisdaad tegen te gaan. Of om de doodstraf te verbieden. Deze afspraken zijn belangrijk voor de mensenrechten, rechtsstaat* en democratie in Europa. Locatie Straatsburg.
- ¹⁹ <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/regio-deals>
- ²⁰ Optimaal zien wij als het best mogelijke resultaat binnen een samenspel van factoren zoals restbudgetten in fondsen met passend inhoudelijk label, meer investeren in relatie dan in geld of concurrentie bij subsidie calls.
- ²¹ Definitie multiplier: Toegekende Europese subsidie in Fryslân gedeeld door de provinciale toegekende cofinanciering en overeengekomen kosten voor EPF in een bepaalde periode.
- ²² [Hoeveel van onze wetten komen uit de EU? 'Op heel veel terreinen is de invloed toegenomen' - EenVandaag \(avrotros.nl\)](#)
- ²³ [Rijksoverheid, over Europa, De rol van de EU in de wereld | Kijk op Europa | Over Europa](#)
- ²⁴ Zie voor overzicht en beknopte toelichting van de Green Deal EU bijlage 2.
- ²⁵ Factsheet internationale handel provincie Fryslân, 2024
- ²⁶ De Frieslanden: de historische woongebieden van de Friezen in de vroege Middeleeuwen van Vlaanderen tot Denemarken.
- ²⁷ Auteurs: Arjen Berkenbos (DNB), Sarah Creemers (CBS), Anne Maaïke Stienstra (DNB), Manon Weusten (CBS)